

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Bc. Monika Stachová

**Identitotvorné působení německých českobudějovických spolků
v druhé polovině dlouhého 19. století (1860–1914).**

Vymezování německého veřejného prostoru

**Identity-forming effect of German Budweiser associations in the second half of the
long 19th century (1860-1914).**

Defining the German public space

Praha 2018

Vedoucí práce: prof. Mgr. Vratislav Doubek, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. července 2018

Monika Stachová

Mé poděkování patří všem obětavým archivářům a archivářkám, se kterými jsem se během výzkumu k mé bakalářské práci setkala, za jejich pomoc, nasazení a vstřícnost, především pak paní Mgr. Miroslavě Ctiborové, PhDr. Danielu Kováčovi, Dianě Šmajclové, Mgr. Aleně Kabelové, Veronice Rajsiglové, Mgr. Tatianě Rohové, PhDr. Renátě Purnochové a v nemalé míře všem ostatním.

Dále bych ráda poděkovala svému školiteli prof. Mgr. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za obrovskou pomoc, cenné rady a komentáře.

Děkuji také svým blízkým, rodině a přátelům za to, že zvládli mou přítomnost, přestože jsem jim nebyla schopná vyprávět téměř o ničem jiném než o německém obyvatelstvu v Českých Budějovicích.

V úplném závěru pak děkuji za ochotu a motivaci ze strany Bc. Ladislava Beneše, Mgr. Aleny Křivánkové a Jarmily Faruk Husen.

Abstrakt

Bakalářská práce sleduje různé strategie českobudějovických německých spolků a jejich vliv na utváření identity místního německého obyvatelstva se zaměřením na zlomové body městské a spolkové historie, tj. počátek 60. let jako dobu rozdělení *Liedertafel*, rok 1872 kdy byl otevřen Německý dům, posléze rok nástupu Josefa Taschka do funkce starosty a počátek první světové války. Snaží se interpretovat rámec mechanismů, prostřednictvím kterých spolky národní identitu formovaly, jako symbolickou občanskou válku o významy. V souvislosti s tím analyzuje, zda tyto spolky vyvíjely politickou činnost či nikoliv. Naznačuje případné spojnice mezi lokální politikou a spolkovým životem, zaměřuje se na trajektorii vývoje identity od utrakvismu k němectví a zasazuje ji do sociopolitického rámce. Krom toho se soustřeďuje na proměny pozice tamějších Němců a provázanost městského prostoru s venkovem.

Klíčová slova:

Identita, spolkový život, paměť, lokální patriotismus, českobudějovičtí Němci, České Budějovice, jazyková politika, spolková politika

Abstract:

The bachelor thesis scrutinizes various strategies of German associations in České Budějovice and their effect on the local German population in the process of forming German identity. It draws its attention to turning points in urban and associational history, i.e. the early 1860s marking the split up of *Liedertafel* into two national entities, 1872 as the opening of the German House, further, the year the new mayor Josef Taschek came into office, and the beginning of the First World War. It attempts to interpret the mechanisms through which the associations were forming the identity, as a symbolic civil war of meanings. In connection to that, it examines whether those associations developed any kind of political activities or not. In addition, it suggests possible link between local policy and associational life. It focuses on drawing a trajectory of identity development from utraqism to Germanness and frames it in the larger sociopolitical context. Moreover, it concentrates on the position changes of Germans and the interdependence between the urban and rural space.

Key words:

Identity, associational life, memory, local patriotism, Budweiser Germans, České Budějovice, language policy, associational policy

Obsah

1. Úvod	7
<i>1.1 Historický narativ týkající se německého obyvatelstva v Českých Budějovicích</i>	7
<i>1.2 Současný stav bádání</i>	8
<i>1.3 Struktura práce</i>	10
2. Teoreticko-konceptuální část.....	13
<i>Identita</i>	13
<i>Národní identita</i>	14
<i>Město</i>	15
<i>Myšlená společenství a tvorba kolektivního vědomí</i>	17
<i>Spolkový život a nadefinování spolku</i>	17
<i>Politično</i>	20
3. Rozpad utrakvismu (1860-1872)	22
<i>3.1 Utrakvismus ve městě a ve spolicích. Eroze českoněmeckého spolkového života</i>	22
<i>3.2 (Deutsche) Liedertafel</i>	23
<i>3.3 „Nezapomeňte německou řeč.“ Analogický odpor vůči utrakvismu v oblasti školství</i>	28
<i>3.4 Spolková osvěta a prospěšnost politiky města. Argumentační zdroje pro pozdější činnost Deutscher Böhmerwaldbundu</i>	30
<i>3.5. Spolky a jejich významní členové v kontextu doby</i>	31
4. „Pod nejednou ranou padne strom, s nejedním kamenem postavíš dům.“ Vzestup aktivity německých spolků v prostoru Českých Budějovic (1872-1903).....	33

4. 1 <i>Vznik Německého domu a postupné pronikání nacionalismu do života německého obyvatelstva. Městské volby</i>	33
4. 2 <i>Deutscher Böhmerwaldbund, jeho struktura a širší koncepce lokální spolkové politiky</i>	36
4. 3 <i>Spolky a školství</i>	44
4.4. <i>Deutscher Böhmerwaldbund a jeho pronikání do agendy jiných spolků</i> ..	46
4.5. <i>Deutscher Böhmerwaldbund a České Budějovice</i>	47
4. 6. <i>Působení spolku Schlaraffia v Českých Budějovicích</i>	48
5. <i>Vstup do nového století (1903-1914)</i>	50
5.1 <i>Změny v českobudějovickém politickém životě</i>	50
5.2 <i>Proměny ve strukturách spolků</i>	52
5.3 <i>Představy komunity</i>	55
5.4 <i>Německý liberalismus v českobudějovické (spolkové) politice</i>	58
5.5 <i>Německý dům a jiné lokality jako prostor střetávání německého obyvatelstva. Reklamní strategie německých hostinců a samotných spolků</i>	59
5.6 <i>Hudební spolky</i>	60
5.7 <i>Před válkou</i>	62
6. <i>Závěr</i>	64
Bibliografie	67
<i>Primární literatura</i>	67
<i>Sekundární literatura</i>	67
<i>Archivní fondy</i>	69
<i>Periodika</i>	70
<i>Pomůcky</i>	70
<i>Elektronické zdroje</i>	70

Seznam zkratek

c. d. – citována dále

f. - folio

inv. č. – inventární číslo

kart. – karton

kupř. – kupříkladu

manip. období – manipulační období

mj. – mimo jiné

NA ČR – Národní archiv České republiky

např. - například

s. – strana

sign. - signatura

SOkA – Státní okresní archiv

SOA – Státní oblastní archiv

1. Úvod

České Budějovice nebyly v 60. letech 19. století zdaleka tak „české“, jak adjektivum v jejich názvu napovídá. Až zhruba do 80. let 19. století zde žilo převážně německé obyvatelstvo a teprve v těchto letech se poměr mezi oběma národnostmi vyrovnal.¹ Podobně tomu bylo i na poli spolkových aktivit. Němci a Češi utvářeli nejrůznější paralelní instituce, vedle německých škol vznikaly české školy, vedle německého pivovaru zahájil výrobu i český pivovar apod. V meziprostoru mezi tímto národnostním soupeřením se objevovali další aktéři, jako např. Židé, kteří se příležitostně do těchto sporů zapojovali.

V rámci bakalářské práce si kladu za cíl zmapovat fungování českobudějovických německých spolků a jejich vliv na utváření lokální politiky a přetavení indiferentní lokální identity *Budweiser* na příslušnost k německé národnosti. Přestože se českobudějovické spolky snažily ve svých stanovách deklarovat svou apolitičnost, svým působením, symbolikou konotovanou s německou národností a jinými prvky přispívaly ke konstruování politična. Otázkou této práce proto je: Do jaké míry byly tyto spolky politické či apolitické? Jakým způsobem aktivita spolků formovala lokální německou politiku? Mohly spolky představovat podhoubí pro etablování stabilní voličské základny německých českobudějovických politiků? Jakým způsobem se němečtí politici, potažmo spolkoví zástupci diskursivně vyrovnávali s nárůstem českého nacionalismu ve druhé polovině 19. století? Jak se proměňuje role německého obyvatelstva ve městě a jak tyto změny souvisí s obecnými vývojovými trendy v habsburské monarchii?

1.1 Historický narativ týkající se německého obyvatelstva v Českých Budějovicích

„Obyvatelé vyznačují se pilí a pracovitostí, národní houževnatostí a radostnou myslí.“²
Vykreslování německého obyvatelstva Čechy na přelomu 19. a 20. století prizmatem českého historického výkladu nebylo pro tuto menšinu právě příznivé. Byli vnímáni jako cizorodý prvek ve společnosti, který se ve městě ocitl nedopatřením, především kvůli Přemyslu Otakaru II., který právě německé osadníky do vznikajících Českých Budějovic pozval.³ *„Přistěhovaným těmto Němcům nelze se diviti, aniž sluší jim zlořečiti; přicházeli zváni, aby uvázali se ve výhody*

¹ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/obyvatelstvo>, 29.7.2018, 14:30. Hovoří se zde, že podle přiznání obcovacího jazyka roku 1881, žilo však v Českých Budějovicích 11 812 Čechů a 11 829 Němců.

² BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*. Budweis: W. Böhm, 1904. s. 8.

³ České Budějovice byly založeny roku 1265 a na zakládání města se podílel Hirzo von Klingenberg.

(...).⁴ Němci jsou zde líčeni jako lidé, kteří využili dané příležitosti, jež se jim nabízela ze strany šlechty a krále, a usídlili se ve městě, aby mohli požívat nejrůznější výhody. Hlavním viníkem, jenž je zde zdůrazňován, tedy paradoxně není samotné německé obyvatelstvo, ale jsou jím knížata a král, protože toto usídlení umožnili. Interpretace v knize je kromě toho podbarvena kontextem národnostního zápasu, kdy byl vlastně tento krok z dávné historie reflektován jako zrada na českém národě a zdůrazňovala se na tomto příkladu odcizelost šlechty od národní myšlenky. Ostatně české obyvatelstvo tehdy tvořilo dokonce menšinu.⁵

Noví němečtí kolonisté disponovali tou výhodou, že měli mnohem větší zkušenost s městským životem než zdejší české obyvatelstvo. Tato početní převaha Němců zůstala zachována i ve 14. století, kdy jich v Českých Budějovicích bylo na základě analýzy příjmení obyvatel pravděpodobně více než 63 %. Otázkou je, zda tomu tak bylo, neboť způsob zaznamenání příjmení se lišil i podle písaře. Zároveň někteří Němci nebo Češi mohli uzavřít smíšený sňatek či se jinak národnostně identifikovat, např. že se rodilý Čech považoval za Němce. Procento českého obyvatelstva ve městě se navýšilo kvůli nebezpečí před husitským vpádem. České Budějovice ale prokazovaly svou katolickou věrnost a díky tomu obdržely mnoho privilegií např. od Ferdinanda I.⁶ Právě figura loajality panovníkovi je patrná a neustále zdůrazňována v německém historickém vyprávění.

Další proměny v národnostní skladbě a identifikaci obyvatelstva lze vysledovat např. během národního obrození, kdy ve městě vystupovalo např. české kočovné divadlo, nebo po zrušení nevolnictví. Vzájemní soužití obou národností mělo vliv i na podobu partikulárního mluveného jazyka. Větší zlom ale přišel s 60. lety, která představují počáteční bod sledovaného časového úseku. Tehdy začalo docházet k postupně ostřejší diferenciaci obou národností.

1.2 Současný stav bádání

Zatím nejobsáhlejší monografii *Budweisers Into Czech and Germans*⁷ věnovanou tomuto tématu zpracoval americký historik Jeremy King, který vystudoval na Yale a Columbia University.⁸ Svou práci zacítil na sledování proměn od národnostně indiferentní identifikace

⁴ ŠTVRTNÍK, Adolf, *Paměti královského a horního města Č. Budějovic*. Nákladem vlastním: České Budějovice 1891. s. 20. Publikace ukazuje pohled z české strany na německé obyvatelstvo a jeho historii.

⁵ KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2006. s. 89.

⁶ BAYER, Emil. *Budweis u. seine nächste Umgebung*. Budweis: A. Gothmann, 1910. s. 11.

⁷ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848-1948*. 2nd print., and 1st pbk. print. Princeton: Princeton University Press, 2005.

⁸ Viz např. <https://www.mtholyoke.edu/people/jeremy-king>, 22.07.2018, 0:01.

Budweiser k národnostně vyhraněné pozici Češi či Němci. King při své práci používal především dobová periodika, ale neprocházel vůbec archivní materiál. Dějinný narativ českého a německého obyvatelstva je zasazený do širšího kontextu středoevropského prostoru habsburské monarchie. Právě rozsáhlé pasáže např. v první kapitole knihy, které jsou věnované politickým dějinám monarchie, ale ne sledovaného regionu, působí poměrně rozpačitě a v některých případech až banálně. Je z nich patrné, že cílovým čtenářem zůstává do jisté míry člověk nepocházející z evropského kontinentu. Zároveň v knize částečně chybí propojení společenských mechanismů a tvorby lokální politiky.

Analogickou situaci ve stejném období se zabýval mj. Gary B. Cohen na příkladu pražských Němců ve své knize *Němci v Praze 1861–1914*.⁹ Zaměřuje se v ní na projevy národnostního soupeření ve veřejném prostoru a na proměny vztahů mezi Čechy a Němci, které dělí do tří a čtyř charakterizovaných period, jež uzavírá rozkladem liberální společnosti a nastupující první světovou válkou. Všimá si rovněž, analogicky jako v případě budějovických Němců, že roli v jejich identitním vymezení nehrají odlišné tradice a zvyky, ale spíše snaha o zachování svých pozic a udržení pořádku.

Knihy věnované diferenciaci identifikací v rámci jednoho města nejsou ojedinělé. Jednou z nich je i *Vídeň na přelomu století*¹⁰ od již zesnulého kulturního historika Carla Schorskeho, za kterou mj. dostal Pulitzerovu cenu.¹¹ Monografie má spíše kulturní záběr, i když poskytuje i menší prostor městské politice Karla Luegera. Dalším podobným dílem je publikace Moritze Csákyho s názvem *Das Gedächtnis der Städte*, ve které mapuje rozrůzněnost kultur v rámci městského prostoru. Hlavním těžištěm knihy je zaměření na Vídeň, centrum habsburské monarchie. Přesto se ale v dílčích kapitolách objevují malé sondy do jiných měst tehdejšího Rakouska, potažmo od roku 1867 Rakousko-Uherska. Jedná se např. o Levoču, Bratislavu, Budapešť či Prahu.

V současné době další významný příspěvek k bádání o Českých Budějovicích představují publikace ředitele českobudějovického okresního archivu Daniela Kováře, který se věnuje zachycení historických proměn města a vydal k tomuto tématu velké množství kvalitně zpracovaných publikací.¹² Podílel se mj. i na vydání *Encyklopedie Českých Budějovic*, která

⁹ COHEN, Gary B. *Němci v Praze 1861–1914*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000.

¹⁰ SCHORSKE, Carl E. *Vídeň na přelomu století*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000.

¹¹ <https://www.sueddeutsche.de/kultur/nachruf-der-jahrhundertdenker-1.2648581>, 23.07.2018, 10:37.

¹² Jedná se kupř. o KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2006 apod.

vyšla poprvé ještě v devadesátých letech¹³ a v nedávné době se dočkala i své elektronické verze. Často se jedná o přehledové publikace vztahující se k proměně města, a to jak po vizuální stránce, skrze dobové fotografie míst a domů, které již v dnešní době neexistují, tak i po popisné stránce, věnované detailnímu líčení proměn, které zaznamenaly českobudějovické ulice, včetně změn jejich pojmenování apod.¹⁴

Popularizační práce z období habsburské monarchie sepsal např. dřívější spolupracovník Jihočeského muzea a jednatel klubu *Za staré Budějovice* František Rada.¹⁵ *Když se psalo c. k.* představuje vzpomínkovou knihu na každodenní život v Českých Budějovicích před první světovou válkou.¹⁶ Na tuto publikaci plynule navazuje kniha pojednávající o období Československé republiky za prezidenta T. G. Masaryka.¹⁷

Tématu zpracování volební kultury a demokratizaci volebního práva, kterého se dotýkám částečně v souvislosti s listopadovými protesty roku 1905 a tzv. párkovou aférou v páté kapitole, se věnuje momentálně ve svém výzkumu k dizertační práci Pavel Fabini, který je pracovníkem Masarykova ústavu AV ČR. Pracuje i s podobným časovým vymezením jako tato práce, tj. 1861–1914. Problematice předválečné politické scény se Fabini věnoval již ve své diplomové práci, kde se však zaměřil na politiku spolupráce českých politických představitelů Národní strany a Národní strany svobodomyšlné.¹⁸ K tématu českobudějovických spolků, či alespoň jejich odboček působících v Českých Budějovicích je možné nalézt dílčí, často kvalifikační, práce. Příkladem za všechny může být diplomová práce Kateřiny Hlavničkové věnovaná spolku *Schlaraffia*.¹⁹ Tyto práce pocházejí většinou od studentů a studentek Jihočeské univerzity a zaměřují se často na regionální dějiny.

1.3 Struktura práce

¹³ *Encyklopedie Českých Budějovic*. 1. vyd. České Budějovice: Nebe, 1998.

¹⁴ Náčrt bibliografie lze nalézt např. na stránkách nakladatelství Baset věnující se vydávání regionální literatury. Viz <http://www.baset.cz/autori/daniel-kovar>, 22.07.2018, 0:49. Daniel Kovář ve své knize *Budějovický poutník* na několika stranách detailně mapuje dosavadní bibliografii věnovanou městu České Budějovice. Viz KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran*, c. d., s. 248-252. Na s. 252 je uvedeno, že Jeremy King založil svou knihu na „osobním studiu v českých archívech“. Jeremy King však ve své publikaci žádné archivní materiály neuvádí, čímž není vyloučeno, že daná periodika neprostudoval v místních archívech.

¹⁵ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/rada-frantisek>, 23.07.2018, 10:17.

¹⁶ RADA, František. *Když se psalo c. k.: Ze života Českých Budějovic na počátku století*. 2. vyd. České Budějovice: Nakladatelství České Budějovice, 1966.

¹⁷ RADA, František. *Když se psalo T.G.M.: České Budějovice v prvním desetiletí republiky*. 1. vyd. České Budějovice: Růže, 1970.

¹⁸ FABINI, Pavel. *Spolupráce Národní strany s mladočechy v letech 1890-1907* [online]. 2012 [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/100633>. Vedoucí práce Vratislav Doubek.

¹⁹ HLAVNIČKOVÁ, Kateřina. *Když se psalo Anno Uhui*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.

Kolem roku 1904 existovalo v Českých Budějovicích zhruba přes 50 německých spolků.²⁰ V rámci práce jsem se rozhodla zaměřit především na pěvecké spolky a *Deutscher Böhmerwaldbund*, jenž byl personálně provázán postavou tehdejšího starosty. Ostatní spolky tvoří pouze jakýsi dodatek interpretačního rámce. Mezi ně patří např. kontroverzní a recesistický spolek *Scharaffia*, který se objevoval v této době souběžně na mnoha místech tehdejšího Rakouska-Uherska a byl tak symbolem lokálních modifikací šířeji zacíleného spolku. Právě na něm je demonstrován jistý působnostní přesah a zároveň specifičnost jeho působení. Předmětem zkoumání bylo poukázat na poměrně apolitických, často kulturně zaměřených spolků jejich politiku utváření německé identity v Českých Budějovicích a zároveň jejich provázání s význačnými německými postavami lokální politiky.

Jde tedy primárně o vnitřní sondu do fungování spolku, jakým způsobem byla využívána struktura spolku proto, aby docházelo k formování německé identity českobudějovického německého obyvatelstva, aby tak mohla být následně nastíněna vnitřní politika²¹ spolku a jeho propojenost s lokální politickou scénou, nejrůznější národnostní strategie a způsoby získávání nových členů. Zbylé spolky, u kterých není k dispozici rozsáhlá archivní dokumentace jako ve výše uvedených případech, jsem se rozhodla pojednat pouze okrajově pro doplnění tehdejšího německého spolkového života prostřednictvím dobových tiskovin. Klíčovou otázkou tedy bylo, zda spolky byly skutečně apolitické, nebo se tak pouze deklarovaly a jaká byla jejich role v rámci lokální politické scény. Krom toho jsem se v práci zaměřila i na roli nacionalismu a liberalismu v této době.

Oproti práci Jeremyho Kinga²², který vycházel především z výzkumu dobových lokálních periodik, z primární a sekundární literatury a svůj zájem obrací na veškeré aktivity českého a německého obyvatelstva, jsem se rozhodla obohatit tento narativ o perspektivu získanou studiem archivních pramenů a zároveň zúžit toto široce pojaté zacílení pouze na německojazyčné českobudějovické spolky a jejich identitotvornou politiku, která se projevuje i na postupném vytváření spolků ryze německého charakteru v druhé polovině 19. století. V centru pozornosti stojí rovněž proměny nahlížení německého a českého obyvatelstva na národnostní soupeření. Zatímco z české strany bylo toto potýkání interpretováno jako snaha zabránit možným ztrátám, které mohlo české obyvatelstvo utrpět prostřednictvím germanizace,

²⁰ Jedná se o údaj, který se objevuje u Böhma, viz BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*, c. d., s. 7.

²¹ Pojem politika zpravidla používám v práci ve významu *policy*.

²² KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. 2nd print., and 1st pbk. print. Princeton: Princeton University Press, 2005.

německá strana usilovala o zahrnutí co možná největšího počtu lidí v rámci této koncepce. Tento model např. demonstruje King ve své knize na příkladu Johanna George Kohla pocházejícího původně z Brém, který pro svůj krátký výzkum vycestoval na pár dní do českých zemí. Jeho vidění Českých Budějovic a Prahy jako měst, kterým přisuzuje německý charakter, se v mnohém odlišuje od nazírání Jozefa Jirečka, jenž obě města vnímal jako česká a zaměřoval se na jazyk běžné komunikace.²³ Češi kladli spíše důraz na dědičnost a autentičnost mateřského jazyka, zatímco Němci tíhli k asimilačním tendencím spojeným s germanizací obyvatelstva českých zemí. Obě tyto perspektivy jsou ale dost sporné podle nacionálního důrazu, který byl kladen na jednotlivé jazyky bez ohledu na často bilingvní prostředí rodin, jejichž členové ovládali oba jazyky, popř. oba nehleděli na nově příchozí české obyvatelstvo z venkova, které do města často odcházelo kvůli práci. Krom toho se oba autoři zaměřovali pouze na otázku jazyka, ale nezohledňovali partikulární identifikace daných obyvatel, tj. zda se cítili spíše jako Češi, nebo zda sami sebe vnímali jako Němce.

Práce je členěna dohromady do šesti kapitol. Kromě této úvodní a následné teoretické části, ve které budou představeny výchozí koncepty bakalářské práce, v sobě zahrnuje tři tematické bloky věnované proměnám spolku a jejich politiky. První je věnován utrakvistickým spolkům a tříštění identitní indeference před vznikem zázemí pro německé aktivity v podobě Německého domu. V druhém období zaměřuji svoji pozornost na prudký rozvoj spolkových aktivit a na vstup důležitého aktéra *Deutscher Böhmerwaldbund* na spolkovou scénu. V posledním období koncentruji svou pozornost na propojení spolkového života a lokální politiky v podobě Josefa Taschka a na to, co tento moment znamenal pro proměnu jak spolkové, tak městské politiky.

Co se formální stránky textu týče, ve formulacích uvádím pojmenování České Budějovice, přestože se jedná o pozdější hojně debatovaný název, který vyvolal mezi početným německým obyvatelstvem nevoli. Jména německých spolků či jiné německé názvy uvádím v kurzívě, psaní velkých a malých písmen u určitých a neurčitých členů či adjektiv, případně psaní názvu bez členu se řídí původním pojmenováním v pramenu. Krom toho u názvů spolků neužívám českou flexi. Pro citace využívám poznámkový aparát, jenž je typický spíše pro historické publikace, protože jej považuji za přehlednější a neruší čtenáře při četbě textu. U *Jihočeské pěvecké župy* uvádím český název z pragmatických důvodů, neboť je kratší.

²³ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*, c. d., s. 18-21.

2. Teoreticko-konceptuální část

V této části představím teoretické koncepty z oblasti politické teorie, historických věd, sociálních věd apod., ze kterých čerpám podněty pro svou bakalářskou práci. Mnohé z nich se vyznačují mnohoznačností či je důležité doplnit kontextuální bázi před samotným zacílením na historické proměny politické role spolků i přes jejich mnohdy deklarovanou apolitičnost ve svých stanovách. Z tohoto důvodu je pro mne důležité zaměřit se pojmy a různé koncepty identity, města jako specifického sociálního prostoru a jeho politiku, myšleného společenství, komunity a politična.

Identita

Pro pojednání národnostního soupeření mezi českým a německým českobudějovickým obyvatelstvem je klíčovým definičním pojmem identita, která představuje konstruovanou binární opozici „my“ a „oni“, přičemž do kategorie „oni“ jsou projektovány představy o jinakosti dané skupiny.²⁴ Samotný pojem identita lze reflektovat různými způsoby, jak ostatně poukazuje ve své knize Stuart Hall na příkladu proměn vnímání identity.²⁵ Definiuje zde tři koncepty identity. První chápe identitu staticky jako neměnnou kategorii, která zůstává od narození prakticky až do smrti stejná. Druhý pak rozlišuje mezi individuální a kolektivní identitou. U posledního postmoderního konceptu vychází autor z teze Ernesta Laclaua, který vnímá identitu jako proměnnou entitu, přičemž jedinec nemusí disponovat pouze jednou, ale mnoha různými identitami. Krom toho Hall řeší i koncept decentralizace subjektu, který ale není pro tuto práci klíčový.

Laclau není jediným teoretikem, který pojímá identitu jako fluidní prvek. Tato myšlenka se objevuje i u Zygmunta Baumana v knize *Tekutá modernost*²⁶ a ona neustálá proměnlivost je výchozím předpokladem i pro tuto práci. Laclau vnímá identitu jako sociálně konstruovanou kategorii, jejíž formování se účastní politická moc.²⁷ V rámci tohoto procesu *subjektivizace*,

²⁴ Blíže viz STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa* [online]. 2015 [cit. 2018-07-28]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/140486>. Vedoucí práce Matěj Spurný. s. 26. Jedná se o definiční vymezení, které odkazuje na encyklopedické heslo Identita v STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. V Praze: Scriptorium, 2014.

²⁵ Viz HALL, Stuart. Die Frage der kulturellen Identität, in: HALL, Stuart. *Rassismus und kulturelle Identität. Ausgewählte Schriften 2*. Hamburg: Argument Verlag 2012. s. 181-185. K této pasáži se odkazuje i CSÁKY, Moritz. *Das Gedächtnis der Städte: kulturelle Verflechtungen - Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien: Böhlau, 2010. s. 30.

²⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002.

²⁷ LACLAU, Ernesto. *New reflections on the revolution of our time*. London: Verso, 1990. s. 5.

kdy se daný jedinec nachází v pozici zviditelňovaného objektu²⁸, se formuje jednající subjekt, který zároveň disponuje svojí identitou. Jak bylo zmíněno, identita je v tomto pojetí konstruována skrze působení politické moci. Proto zkoumání formování identity představuje i analýzu vlivu mocenských sil, které na jejím vzniku podílely. Prostřednictvím mechanismu antagonismů je identita v podstatě závislá na tom, co sama popírá. Opírá se o nadefinování jinakosti, tj. toho co není její součástí, aby tím alteritně skrze identifikaci druhého vymezila svůj vlastní obsah.

Jak zdůrazňuje např. Jacques Derrida, představa identity vyčleňuje ze svého definičního prostoru, co pod tento pojem nespadá a snaží se násilně ustavit hierarchickou strukturu nad těmito nově utvořenými binárními opozicemi, čímž vlastně dochází k diskurzivní konstrukci odlišnosti.²⁹ Termíny takto ustavené představují určitou specifičnost, což lze ilustrovat na příkladu němectví, které je vymezováno vůči pojmu češství. Zároveň se ale u obou slov jedná o jistou ekvivalenci při specifikování širší kategorie národnost u partikulárního jedince. Jde o člověka, kterému jsou přisuzovány nejrůznější charakteristiky (*Merkmale*)³⁰, a tímto způsobem jsou pak konstruovány a rozkrývány podobné či odlišné znaky na základě identifikace oněch společných charakteristik, na kterých může být postavena individuální či kolektivní identita. Pokud by při formování identity nebyla přítomna politická moc, znamenalo by to prakticky rozložení sociální struktury společnosti.³¹ Proto je jednou z hlavních tezí této práce, že je harmonická představa spolků o společnosti utopická, protože nelze dosáhnout úplné apolitičnosti, protože by to znamenalo i vymezení zmiňované politické moci, která je důležitá pro konstituování identity.

Národní identita

Národní identita je důležitá pro vnímání důležitosti některých symbolických aktů českobudějovické německého obyvatelstva v oblasti spolkového života. Jedná se o specifickou formu kolektivní identity, která umožňuje se upínat ke společné paměti či zakoušet kolektivní

²⁸ Proces působení moci při utváření subjektu se ve svých dílech věnuje i Michel Foucault. Viz FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000., popř. FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality: I, Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999. Detailněji se mu věnuje Judith Butler, která navazuje na Foucaultovu teorii subjektivizace, viz BUTLER, Judith, *Psyche der Macht: das Subjekt der Unterwerfung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2001.

²⁹ LACLAU, Ernesto. *New reflections on the revolution of our time*, c. d., s. 32.

³⁰ Viz BIERWISCH, Manfred. Strukturelle Semantik. In: *Germanistische Studententexte*. Leipzig 1977. s. 167-174. Citováno dle DOVALIL, Vít a ŠIMEČKOVÁ, Alena. *Čítanka lingvistických textů pro germanisty*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. s. 47-48.

³¹ LACLAU, Ernesto. *New reflections on the revolution of our time*, c. d., s. 33.

prožívání. Skupina zároveň umožňuje jedinci lepší prosazení jeho požadavků na sociální nebo politickou změnu.³² Nacionalismus jako koncepce umožňoval v 19. století najít představu komunity či záchytný bod v rozpadajících se tradičních strukturách a anomickém prostoru industriální společnosti. Představoval jisté vymezení vůči tzv. *lokálnímu patriotismu*³³, kdy se jedinci identifikovali s danými lokálním geografickým vymezením, např. s městem nebo menším regionem. Otázkou práce tedy je, jakým způsobem se v činnosti spolků manifestovaly projevy nacionalismu a jak českobudějovické německé spolky přispívaly k utváření národního vědomí v myslích svých členů. Jaký byl referenční rámec nacionalismu? Vztahoval se pouze na území města Českých Budějovic, nebo spíše regionu či německé komunity jako nadnárodního celku?

Město

V práci se zaměřuji rovněž na vztah struktury urbánního prostoru a jednání v rámci města. Vztahuji se na teoretické podněty ze strany marxismu, resp. kritické teorie společnosti, které artikulovala ve své publikaci Ira Katznelson.³⁴ Město nepředstavuje pouhý architektonický prostor, ale je místem interakce sociálních procesů a vztahů mezi jedinci. Krom toho je i půdou na které se odehrávají společenské, v tomto případě nacionální, konflikty. Města se stávají dějištěm lidských aktivit, nejedná se pouze o urbánní celek. Autorka usiluje o kontextuální propojení s širším historickým, sociálním a politickým rámcem. Město je podle ní vzorkem společnosti, na kterém lze zkoumat obecné společenské procesy.

Prostor města ale pro mne není pouhým odrazem obecných společenských procesů, ale projevují se v něm i jisté specifčnosti dané jeho lokací, demografickou strukturou apod., čímž se vymezují právě vůči Katznelson a Lampardovi, kterého autorka v díle cituje. Zabývám se mj. i otázkou, zda se vůbec dá město nadefinovat jako specifický, kontextuálně vyvázaný rámec, který nekooperuje s venkovskými lokalitami a je uzavřený sám do sebe. Vznikají zde souboje o město, přičemž každá skupina si město přivlastňuje sama pro sebe.³⁵ Lokální politika

³² Viz STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa* [online]. c. d., s. 27.

³³ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996. s. 22.

³⁴ KATZNELSON, Ira. *Marxism and the city*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

³⁵ BOLLENS, Scott A., Ethnic Stability and Urban Reconstruction: Policy Dilemmas in Polarized Cities. In: STROM, Elizabeth A., ed. a MOLLENKOPF, John H., ed. *The urban politics reader*. London: Routledge, 2007. s. 255.

a nadpoloviční zastoupení dané skupiny v orgánech města pak může velice snadno sloužit k využívání politiky pro naplňování zájmů partikulární národnostní skupiny.

Lokální, resp. městské, politice se věnoval rovněž Robert A. Dahl ve své knize *Who governs?*, která vznikla v 60. letech 20. století. Sledoval v ní především proces rozhodování ve třech oblastech, aby zjistil, jak jsou skutečně naplňována očekávání obyvatelstva. Jednalo se o oblast školství, o proces stranického jmenování a naposled o to, jak daná rozhodnutí ovlivňují rozvoj města. Tyto tři oblasti neovládá podle Dahla jeden aktér, což platí i ve zkoumaném případě této práce, přesto se model na tento případ nehodí. Zaměřuje se sice na politický pluralismus, ale v případě česko-německého politického zastoupení a politického systému s volebním právem omezeným majetkovým cenzem, tj. s neexistencí všeobecného volebního práva až do roku 1907 se nedá kupř. hovořit o recipročním vztahu mezi politickými reprezentanty a občany. Navíc i po tomto roce se volební právo nevztahovalo na ženy. I v rámci spolku byli nakonec do vedení nominováni většinou ti nejvýznamnější představitelé a docházelo tedy ve volbách na valných hromadách k frekventované kandidatuře pouze několika figur. Přesto však je skutečností, že vyžadování legitimacy ovlivňovalo chování a dodržování demokratických norem, a to jak v případě volených zástupců, tak i obyvatel města nebo členů spolku.

Dahl hovoří, že v případě nespokojenosti existuje možnost účasti každého jedince na změně prostřednictvím pluralitního modelu, zde je to případně prostřednictvím spolku a spolkových aktivit apod. Tato politická činnost je postulována jako eventualita, na kterou má jedinec právo, ale nemusí ji vždy využít a může své chování deklarovat jako apolitické.³⁶ Nedá se rovněž říci, že by se v případě Českých Budějovic jednalo o pluralitní společnost bez elit, ale spíše se zde objevuje pluralita elit. V souvislosti s tím se táži, jaká byla participace ve spolcích. Krom toho mne při výzkumu zajímaly i otázky: Představovalo město ohraničený celek, který byl zcela oddělen od života na venkově? Nebo byl městský prostor organicky propojen s jinými lokalitami? Kooperovala spolu lokální a spolková politika nebo zůstávaly spolky spíše apolitické a nereagovaly na politické podněty?

³⁶ DAHL, Robert A., *Who governs?* In: ESTROM, Elizabeth A., ed. a MOLLENKOPF, John H., ed. *The urban politics reader*. c. d., s. 110.

Myšlená společenství a tvorba kolektivního vědomí

Benedict Anderson³⁷ vytvořil koncept představy společenství, který spočívá na ritualizovaném čtení stejných textů, jež je prováděno v simultánním čase.³⁸ Tímto způsobem posléze vzniká v mysli jedince představa o společenství, se kterým se identifikuje. Má zhruba ponětí o tom, že tito lidé existují, ale nemusí je nutně všechny znát. Důležité je, že se přináležejí ke stejné skupině jako podobně se identifikující se osoby. Město ale představuje o poznání menší prostor, než je kupř. stát. Proto jsem v práci využila i pojetí komunity Ernesta Gellnera, které je detailněji rozvedeno v tematické části práce. Z tohoto důvodu tento pojem nechci zbytečně vyložit na dvou místech zároveň. Myšlená společenství ale v práci umožňují interpretovat komunikaci s jinými německými spolky v habsburské monarchii, popř. v Německu.

Spolkový život a nadeřinování spolku

Spolkový život v Rakousku-Uhersku byl regulován zákonem o právě spolčovacím z 15. listopadu 1867.³⁹ Toto zákonné opatření se ale nevztahovalo na hospodářsky zaměřená sdružení, která byla orientována na ziskovost svých aktivit, ani na duchovní organizaci, popř. na pokladny těžebních bratrstev. Spolek před svým zřízením musel splnit všechny náležitosti dané § 4, do kterých spadalo i ohlášení sídla spolku, jakými disponuje finančními prostředky apod. Stanovy spolku pak musely být odeslány českému místodržitelství ke schválení. Politické spolky se zároveň řídily speciálními paragrafy zákona, ve kterých bylo zakotveno, že členství je zapovězeno ženám nebo dětem. Pokud se nějaký nepolitický spolek zabýval politickou agendou, měl se řídit stejnými opatřeními jako spolek politický.

Rozvoj spolků s sebou nesl do jisté míry fragmentaci politického pole, větší propojenost mezi jedinci skrze spolkovou aktivitu. Došlo navíc k oslabení autority státu, za čímž stály nejrůznější faktory, mj. dualismus, vnitřní národnostní spory, hospodářská krize, symbolizovaná krachem na vídeňské burze v roce 1873 apod. Důležitá byla i zkušenost revolučního roku 1848, která rozšiřovala možnost občanských aktivit a forem protestu.⁴⁰ Právě tyto a jiné aspekty dávaly větší prostor pro utváření spolkových aktiv a vznik nových spolků. Tento moment zmiňuje

³⁷ ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008.

³⁸ Viz STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa* [online]. c. d., s. 28.

³⁹ <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>, 28.06.2018, 23:00.

⁴⁰ TILLY, Charles a WOOD, Lesley J. *Social movements, 1768-2008*. 2nd ed. Boulder: Paradigm Publishers, ©2009. s. 42.

právě Charles Tilly, který jinak ve své publikaci věnované sociálním hnutím cílí spíše právě na sociální a protestní hnutí jako taková, a domnívá se, že svoboda sdružování rozhodně usnadnila mobilizaci a kooperaci požadavků svých členů.⁴¹ Vznik nových spolků představoval i navýšení počtu aktérů na politické scéně, kteří symbolizovali potenciální politickou opozici. Artikulace partikulárních požadavků byla také ovlivněna mírou svobody projevu a jejich prosazování znamenalo každodenní vyjednávání.

Na mobilizační aktivitu a vznik sociálních hnutí měl podle Tillyho velký vliv koncept soutěživých voleb, a to i v případě kdy nebylo zavedeno všeobecné volební právo. Jednalo se přesto o propojování a vzájemnou podporu mezi voliči a daným politickým reprezentantem, který potřeboval veřejně prezentovat naplňování přání potenciálních voličů a usiloval o legitimizaci vlastních povolebních kroků, což platí především pro lokální německé politické strany.⁴² Přesto i spolek se snažil ukázat svým členům, že jeho fungování není zbytečné a že jeho aktivity mají reálný dopad na fungování společnosti, popř. na život partikulárních členů. Sociální hnutí však neznamenal nutně demokratizaci, pokud byly založeny na principu exkluzivity a nerovných vazeb a podobné pravidlo platí i pro spolky.

Stát i spolky se nacházely zároveň v pozici regulátorů a regulovaných. Oba se věnovaly úpravě agendy, soupeřily společně o její naplňování. Spolky v podstatě poukazovaly na mezeru ve státních strukturách a na funkce, které stát nenaplňoval či nezvládal naplňovat. Jednalo se např. o charitativní činnost, která zastupovala roli státu v sociálních otázkách apod.⁴³ U spolků je však obecně problematickým jevem, že postrádají jakousi centrální zastřešenost nějakou autoritou.⁴⁴ Existovala teda na poli spolků v této době analogická autorita, která by plnila tuto funkci?

Pojem komunity konceptualizuje např. Gerard Delanty. Měla podle něj ideálně představovat místo ukotvení společenských vazeb či záchytný bod uprostřed moderny,⁴⁵ kdy společnost procházela krizí solidarity. Právě proto byla potenciálním hybným momentem pro jejich utváření revoluce 1848 a průmyslová revoluce. Komunity se lišily na základě odlišného geografického ohraničení, zacílení apod. Odlišovala je také jinak nadefinovaná inkluzivní myšlenka, tj. proč se lidi shlukovali v daném spolku, podle jakých kritérií, a koho spolky

⁴¹ Tamtéž s. 54.

⁴² Tamtéž s. 55.

⁴³ BLACK, Julia, Legitimacy, accountability and polycentric regulation: dilemmas, trilemmas and organisational response. In: PETERS, Anne, KOEHLIN, Lucy (ed.). *Non-state actors as standard setters*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. s. 241.

⁴⁴ Tamtéž s. 242.

⁴⁵ DELANTY, Gerard. *Community*. 1st pub. London: Routledge, 2003. s. x.

naopak ze svého tábora vylučovaly. S tím se pojila také odlišnost agend, jejich úzká specializace nebo široké zacílení. Komunita nemusela nutně reprezentovat progresivní společenský článek, ale mohla vykazovat i prvky regresi a konzervatismu. Nemyslím si nutně jako Anthony Cohen, že by komunita skutečně měla být pouze tím, co si lidé myslí, že je.⁴⁶ Domnívám se, že v případě pojednaných spolků se pravděpodobně spíše jedná propojení sociální praxe a symbolické struktury. Záleží především i na velikosti dané komunity a jiných faktorech. Ostatně komunita je nestálá, podobně jako její identita, což může být mj. podmíněno křehkými komunikačními vazbami mezi jednotlivými aktéry. Dochází tak k neustálé redefinici a komunikačnímu vyjednávání obsahu.⁴⁷

Politické pole symbolizuje i širší společenský prostor na vznášení kolektivních nároků. Tyto nároky se nemusí nutně vztahovat pouze k společenskému fungování nebo k výkonu politické agendy ze strany politických reprezentantů, ale tyto požadavky mohou jednotlivci vznášet i k sobě navzájem. Jedná se tak třeba spolkovou činnost, která se příliš nedotýká sféry vrcholné státní politiky.⁴⁸ To znamená, že i spolek je politickým aktérem se specifickou agendou, kterou se snaží naplňovat.

Delanty poukazuje na to, že osvícenecká představa umísťovala komunitu do prostoru mezi státem a privátní sférou. Stát byl vnímán jako velice vzdálený společnosti, což vyvolávalo pocit odcizenosti od mechanismů rozhodování.⁴⁹ Tato myšlenka se objevuje i v současné době u Bruna Latoura.⁵⁰ Latour poukazuje na to, že *Realpolitik* je prezentována jako transparentní, nevyvratitelný fakt a stala se pouhou imitací skutečnosti. Místo toho se snaží prosadit koncept *Dingpolitik*, který v sobě spojuje nutnost debaty a také větší zacílení na aktéry na základě Latourovy ANT.⁵¹ Nepředstavovaly ostatně německé spolky v některých ohledech také snahu o rekonceptualizaci politického rozhodování?

Komunity jsou jako společnost, ve které se odehrávají každodenní interakce mezi lidmi, dochází k ritualizaci setkávání a sociálních praktik v rámci pravidelně pořádaných akcí spolků. Nesou v sobě jakousi utopickou vizi společenského uspořádání a představují reakci na

⁴⁶ Tamtéž s. xi.

⁴⁷ Tamtéž s. xiii.

⁴⁸ STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, c. d., s. 133.

⁴⁹ DELANTY, Gerard. *Community*, c. d., s. 2.

⁵⁰ LATOUR, Bruno, From Realpolitik to Dingpolitik – An Introduction to Making Things Public, In: LATOUR, Bruno, WEIBEL, Peter. *Making Things Public-Atmospheres of Democracy catalogue of the show at ZKM*. MIT Press, 2005.

⁵¹ ANT funguje na podobném principu jako kritika vědy, která je ustavována jako sada faktů a dochází tak ke zploštění vnímání reality.

odcizenost státního proceduralismu. Usilují proto o diskurzivní formulování kritiky vůči státu⁵² a o faktické vyvázání se ze státních struktur. Komunita disponuje dvojitým časovým zaměřením. Zaprvé směřuje do minulosti, kdy odkazuje nostalgicky na sebe samu jako na něco, co bylo zničeno vlivem modernity a co musí být vráceno zpět. Komunita je tedy v prvním případě jakousi obnovou společnosti z jejího anomického deliria.⁵³ Zároveň je zadruhé i utopií, tj. představou projektovanou do budoucnosti.

Politično

Při nadefinování politična vycházím především z myšlenek Carla Schmitta, Hannah Arendt a Aristotela. Tento pojem je důležitý především pro rozvržení politického prostoru a také pro analýzu apolitičnosti či političnosti českobudějovických německých spolků, které se deklarovaly ve svých stanovách jako apolitické. Carl Schmitt ukazuje na pomýlenou představu 19. století, která vycházela z toho, že stát a státní administrativa spadá bez jakýchkoli v pochyb do sféry politična, zbytek aktivit se ale měl pohybovat v nepolitické sféře. Jednalo se o jakýsi apriorní předpoklad státu, který nebyl nijak zpochybňován.⁵⁴

Podle Aristotela je člověk *zoon politikon*, jehož přirozeností je život v polis. Politický život tedy dostal jako určitý doplněk ke své privátní sféře. Hannah Arendt vychází z tohoto aristotelovského pojetí. Vymezuje *práci*, *zhotovování* a *jednání* jako kategorie spadající pod pojem *vita activa*, který představuje opozici vůči *vita contemplativa*.⁵⁵ *Jednání* je kategorií, která v sobě zahrnuje zakotvení jedince v pluralitě vzájemně se odlišujících lidských bytostí, které spolu bezprostředně komunikují. Nemohou být ale úplně odlišní, jinak by mezi nimi nebyla možná promluva. Z této plurality si člověk nemůže vyvázat, i kdyby se stal poustevníkem, protože je neustále v kontaktu se svědectvími o lidské aktivitě.⁵⁶ Na rozdíl od *práce* či *zhotovování* je pouze jednání plně závislé na přítomnosti kolektivity, v jejímž rámci jsou vyjednávány dílčí politiky, rozhodnutí či přesvědčování ostatních. *Societas*, čili společnost, představovala původně spolek, do kterého lidé vstupují za nějakým účelem, kupř. kvůli snaze o ovládnutí ostatních členů.⁵⁷

⁵² DELANTY, Gerard. *Community*, c. d., s. 3.

⁵³ Tamtéž s. 4 či DURKHEIM, Émile. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004.

⁵⁴ SCHMITT, Carl. *Pojem politična: text z r. 1932 s předmluvou a se třemi korolárii*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007. s. 21.

⁵⁵ ARENDT, Hannah. *Vita activa, neboli, O činném životě*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007. s. 7.

⁵⁶ Tamtéž s. 33.

⁵⁷ Tamtéž s. 34.

Schmitt vnímá jako politično, oproti výše zmíněným, již pouhý krok nadefinování přátel a nepřátel, čímž je vytvořen společenský antagonismus. Model politického státu stojí nad společenstvím, vůči kterému se aktivity spolků vymezují jako nepolitické, čímž dochází právě dochází k vytvoření antagonismu. Stát a společnost jsou často pojednávány jako nepropojené až téměř izolované sféry, což ukazuje na mezery v propojenosti teorie a praxe fungování.⁵⁸ Podle některých teoretiků, jako byl např. Gierke, Laski či Cole, je stát také sdružením jako jiné spolky apod.⁵⁹ Je to dáno pluralitou různých vazeb a stát se tak nachází na podobné rovině bez suverénního postavení. Na druhou stranu ale stát přece jen působí alespoň částečně jako regulativ spolkových aktiv, např. prostřednictvím legislativních nařízení apod.

V práci využívám i Schmittův model občanské války a snažím se ho aplikovat ve formě symbolické občanské války o významy. Stát je politickou jednotou, která v sobě kupí antagonismy. Zachovává si tím svou stabilitu, avšak pokud začne antagonismy či konflikty potlačovat, odhalují se tím slabá místa politického systému a potenciál jeho eroze. Antagonismus se zviditelňuje obvykle až po svém překonání, resp. po odeznění konkrétní aplikace modelu přítele a nepřítel.⁶⁰ Politično získává svůj potenciál z nejrůznějších oblastí společenského života, kupř. z náboženství, kultury apod. Dochází k vytváření vazeb či jejich oddělení, což následně vede k formování antagonismu a objevuje se zde aspekt konfliktu spjatý s političnem. Daný spolek či skupina může zformovat politickou jednotku prostřednictvím určování rozhodnutí v rámci dané agendy. Nahrazuje tak rozhodovací funkce státu. Kdyby však došlo ke konci občanské války a antagonismů, znamenalo by to i konec politična.⁶¹

Schmitt zde zdůrazňuje, že liberalismus se spoléhá částečně na dobrotu člověka, společnost vnímá jako konstruovaný a racionální kontrolovaný systém, ve kterém se formulují normativní společenské představy. Usiluje ale o kontrolu státu, protože jej považuje za nevykonný mechanismus. Spolek právě funguje jako možnost utvořit lepší model fungování, který bude víc vztažený k jedinci a bude lépe naplňovat jeho požadavky a představy o spravedlivém společenském uspořádání.⁶² Symbolizuje alternativu vůči stávajícímu politickému uspořádání, která se snaží vymanit ze státoprávního fungování, má možnost vznášení kritiky vůči státu, např. ve formě neustálého utváření nových a nových inputů do systému na způsob Eastonovy systémové teorie, přestože jeho plné vymanění je zcela iluzorní.

⁵⁸ SCHMITT, Carl. *Pojem politična...*, c. d., s. 23.

⁵⁹ Tamtéž s. 25.

⁶⁰ Tamtéž s. 38.

⁶¹ Tamtéž s. 54.

⁶² DELANTY, Gerard. *Community*, c. d., s. 3.

3. Rozpad utrakvismu⁶³ (1860-1872)

3. 1 Utrakvismus ve městě a ve spolcích. Eroze českoněmeckého spolkového života

Tento časový úsek se vyznačoval pomalu ustupující utrakvistickou politikou národnostní indifference. Zmíněná skutečnost byla patrná již na stránkách dobového tisku, který se na začátku šedesátých let nezaobíral národnostní problematikou tak často, jako tomu bylo v pozdějších letech. Místo toho se na jeho stránkách objevovaly nejrozmanitější kuriozity, biografická líčení, fejetony apod.⁶⁴ Českobudějovický spolkový život v této době se nesl ve znamení působení pěveckého sboru *Liedertafel*, který v březnu 1860 velkolepě oslavil čtyřleté výročí své existence a vydal u této příležitosti i pamětní list. Oslavy zahájil již v brzkých ranních hodinách slavnostní mší v chrámu svatého Mikuláše a posléze přešel, podobně jako každý rok, k vnitřním záležitostem 61členného spolku, tj. k volbě nového výboru.⁶⁵ Později byla částečně politická činnost propojena se spolkovou zábavou, protože se ve večerních hodinách konal večírek, na který byli pozváni především čestní členové spolku. V podobném programovém duchu pokračoval spolek i u pozdějších oslav výročí vzniku. Na oslavách v březnu roku 1863 figuroval již dokonce i další spolek – německý *Turnverein*.⁶⁶

Co se národnostních rozporů týče, ještě na začátku roku 1862 se němečtí obyvatelé města potýkali s mnohem závažnějšími problémy. České Budějovice totiž ohrožovala povodeň. V podobném čase navíc docházelo k ustupování cechů a vznikaly nové spolky, jejichž nové organizační rámování nacházelo realizaci v zákoně ze dne 15. listopadu 1867 o právu spolčovacím.⁶⁷ Pouze pozvolna se v této době objevovaly tendence k vymezování obou národních identit. Z původního zaměření na lokální patriotismus přecházel důraz posléze na národnostní vymezení české a německé identity. Hlavní politickou figurou a jakýmsi symbolem této doby byl českobudějovický starosta Klavík, resp. Klawik. Stále častěji se během sledovaného období objevovali na některých pozicích vyšší lokální politiky čeští představitelé. Na sklonku roku 1862 došlo k rozdělení spolku *Liedertafel* a ustavila se postupně samostatně

⁶³ Pojem utrakvistický používám ve smyslu českoněmecký.

⁶⁴ Např. Das unvergessene Kind Frankreichs, In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 07.01.1860. s. 2.

⁶⁵ Wochenschau. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.03.1860. s. 4.

⁶⁶ Kooperace mezi *Liedertafel* a *Turnverein* hrála důležitou roli i při jiných událostech, např. při pěveckých poutích apod. SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 8. Vereinsjahre 1863 bis 1864*. s.1.

⁶⁷ Viz <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>, 6.7.2018, 22:30.

německá část sboru pod názvem *Deutsche Liedertafel*. Symbolickým zlomem byl pak rok 1872, neboť v prosinci došlo k otevření Německého domu, jako symbolu vymezení německého prostoru.

První pokusy o zformování ryze německých spolků se však objevily již v roce 1858, kdy byly zaznamenány snahy německého obyvatelstva o vytvoření *Turnvereinu*.⁶⁸ K jeho skutečnému vzniku došlo však až v roce 1862.⁶⁹ Tento rok byl osudový národnostním štěpením i pro zmiňovaný pěvecký spolek *Liedertafel*, protože ho na jaře opustili na protest kvůli nedostatku českých písní v repertoáru sboru čeští členové.⁷⁰ Přesto ale bylo cítit demonstraci nespokojenosti již v listopadu 1862, kdy spolek představil píseň *Was ist das deutsche Vaterland?* Zatímco německé publikum reagovalo nadšenými ovacemi, zbývající čeští členové spolku vyjádřili svou nelibost tím, že si odepnuli své odznaky spolku. Spolek tuto skutečnost ani příliš nereflektoval ve své ročence z roku 1862-1863.⁷¹ Bývalí členové se zde objevili pouze v podobě všeobecného čísla uvedeného u vystoupivších členů, tj. 17, které bylo relativně marginalizováno v kontrastu s 20 novými členy.

3.2 (*Deutsche*) *Liedertafel*

Liedertafel se zformovala již v březnu roku 1856 bez jakéhokoliv obdobného vzoru ve městě.⁷² Jejím předsedou se stal Franz Lustig.⁷³ O spontánnosti vzniku mohlo svědčit to, že z původních 36 členů disponovala pouhá šestina nějakým typem hudebního vzdělání. Činnost *Liedertafel* byla vyzdvihována jako příklad jednotící síly.⁷⁴ Přes svou zdánlivou počáteční slabost dokázal totiž spolek později realizovat mnohé události velkých rozměrů a také rozvíjet dobročinné aktivity, což se ostatně nacházelo i v deklarované aktivitě spolku a propojování „*krásného s užitečným*“.⁷⁵ Hlavním posláním *Liedertafel* ale bylo především probuzení a podpora pěvecké aktivity u svých členů, aby měli radost ze společně zakoušených zkušeností a ze zpěvu. Ostatně

⁶⁸ ŠTVRTNÍK, Adolf, *Paměti královského a horního města Č. Budějovic*. Nákladem vlastním: České Budějovice 1891. s. 86.

⁶⁹ Viz <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/turnverein>, 22.5.2018, 15:36.

⁷⁰ Tento aspekt zdůrazňuje ve své knize i Jeremy King, viz KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. c. d., s. 4.

⁷¹ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 7. Vereinsjahre 1862 bis 1863. s. 8.

⁷² Der Gesang, seine Entwicklung und Vollendung nach historischer Begründung zusammengestellt. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 26.05.1860. s. 4.

⁷³ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutsche-liedertafel>, 10.7.2018, 21:46.

⁷⁴ Wochenschau. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.03.1860. s. 4.

⁷⁵ Der Gesang, seine Entwicklung und Vollendung nach historischer Begründung zusammengestellt. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 26.05.1860. s. 4.

již od roku 1860 spolek pořádal pro zájemce o členství ve spolku speciální hodiny zpěvu.⁷⁶ *Liedertafel* disponovala i speciálními vstupními požadavky, které byly na vyžádání dostupné u jednoho ze zakladatelů spolku a pozdějšího starosty města Johanna Stegmanna.⁷⁷ Ty zároveň nemohly být přehnané, aby neodradily velké množství potenciálních zájemců.

Pozdější starosta Johann Stegmann byl považován dokonce za zdaleka nejdůležitější postavu spolku. V historické interpretaci pěveckého sboru byl vnímán jako skutečný zakladatel *Liedertafel*, a ne kapelník Adalbert Nowotný. Byl to totiž právě Stegmann, který Nowotného do spolku pozval.⁷⁸ Ostatně českobudějovičtí starostové tvořili nedílnou součást členstva spolku. Svým jmenováním starostou v roce 1865 se novou významnou figurou spolku stal Eduard von Claudi, který v úřadě nahradil Klavíka. *Liedertafel* svým hudebním programem asistovala při konání nejrůznějších městských akcí a Claudi se okamžitě zařadil mezi čestné členy spolku.⁷⁹

Již ale v průběhu roku 1860 napojovala *Liedertafel* svoje aktivity na jiné spolky. V *Budweiser Wochenblatt* figurovaly zmínky o plánované jarní pěvecké pouti do Semmeringu na rakouské pěvecké slavnosti a další možné spolupráci s *Wiener Sängerbund*. Zároveň jsou v článku patrné přetrvávající identifikace s teritoriem, tj. územím Čech, neboť bylo zdůrazňováno, že kdyby se „všechny teritoriálně české⁸⁰ pěvecké spolky se na tom účastnily, pak by Čechy věru obrovský kontingent postavily a na hudebním klání v Semmeringu zajisté si vítězství odtud odnesly.“⁸¹ Zároveň tento citát může odpovídat tehdejší stále ještě utrakvistické povaze spolku, což by případně odůvodňovalo, proč primární důraz spočíval právě na geografické identifikaci.⁸²

⁷⁶ Anzeige. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.3.1860, s. 6.

⁷⁷ Později figurovalo jeho jméno podobně jako Josefa Taschka nebo Adalberta Lanny v pamětní knize spolku. Viz SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, Gedenkbuch der I. Budweiser Liedertafel. s. 2-4.

⁷⁸ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Bericht über das Wirken der Ersten Budweiser Liedertafel vom Ersten Vereinsjahre 1856-1857 bis zum Schluß des Zehnten 1865-1866.(Eingesendet). Erklärung*. Jedná se o výstřižek novin schovaný ve zprávě o působení spolku. s. 1.

⁷⁹ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel über das Eilste Vereinsjahr vom 1. März 1866 bis 1. März 1867*. s. 13.

⁸⁰ Objevuje se v tomto spojení adjektivum *böhmisch*.

⁸¹ Correspondenzen. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč.9, 21.01.1860. s. 3. Pravděpodobně se ale jedná o vídeňskou část Simmering, čemuž by nasvědčoval i článek pozdějšího data. Viz *Wochenschau*. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 12.05.1860. s. 6.

⁸² Zajímavé je, že ještě např. v roce 1866 či 1867 se objevovaly v repertoáru pěveckého sboru české písně. Viz SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel über das Eilste Vereinsjahr vom 1. März 1866 bis 1. März 1867*. s. 9.

Dále se spolupráce mezi jednotlivými pěveckými spolky prohlubovala skrze společně sdílené zkušenosti na nejrůznějších společenských akcích. Spolku *Liedertafel* pravidelně přicházela různá pozvání na oslavy založení spolků, kupř. v Jihlavě a jiných městech.⁸³ Krom těchto nabídek spolek sám realizoval pěvecké výjezdy, na které se mu podařilo nalákat některé své příznivce. *Liedertafel* nebyla pouze pasivním příjemcem, ale zajímala se o dění v ostatních pěveckých sborech, což je možno vysledovat i na mnoha kartonech výročních zpráv od nejrůznějších pěveckých spolků.⁸⁴ Zároveň to částečně vypovídá o rozvinuté komunikaci mezi partikulárními spolky.

Pěvecký spolek si na těchto kontaktech velice zakládal a opakovaně je zdůrazňoval v rámci novinových článků i svých pamětních listů či každoročních stručných kronik, explicitně pak ve své ročence z let 1862-1863, kde bylo mj. uvedeno: „[*Liedertafel*] si koresponduje s těmi [25 spolků], posílají si vzájemně programy a zprávy (...).“⁸⁵ Účast *Liedertafel* na nejrůznějších večírcích, zahradních slavnostech, silvestrovských oslavách či plesech se promítala také do charitativní činnosti. Na silvestrovském večírku v roce 1861 byla uspořádána dobročinná dražba, jejíž výtěžek putoval právě na zaopatření zhruba 36 chudobných rodin v Českých Budějovicích.⁸⁶ Výtěžky byly poměrně vysoké, o čem svědčí např. darovaných 771 zlatých vybraných během 12 charitativních večerů v roce 1860.⁸⁷ Ostatně za tuto záslužnou charitativní činnost získal spolek zhruba šest vyznamenání.⁸⁸

Jednou z nejvýraznějších osob hudební scény byl tehdy kapelník *Liedertafel* Adalbert Nowotny, který měl na starosti většinu hudebního programu, jenž se konal ve městě, protože byl zároveň i městským kapelníkem. Ne vždy byly tyto události úspěšné, což je patrné i na příkladu maškarního bálu, kde se Nowotny staral o hudební program společně právě s městskou kapelou. Dorazilo na něj málo hostů, a to se promítlo do neutěšené nálady celého večera. Proto bylo apelováno na čtenáře německých novin, aby příště na podobnou událost dorazili a

⁸³ Nachrichten aus Nah und Fern, In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 02.04.1862. s. 3

⁸⁴ Viz SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný.

⁸⁵ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 7. Vereinsjahre 1862 bis 1863*. s. 2.

⁸⁶ Podobné akty se objevovaly na všech slavnostních událostech spolku, např. na čtyřleté výročí spolku proběhla po večírku sbírka, která byla věnována jedné chudé rodině ve městě. Viz *Wochenschau*. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.03.1860. s. 4.

⁸⁷ Což pro představu bylo o něco více než vlastní jmění samotného spolku. Viz tamtéž. Zároveň i viz SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 5. Vereinsjahre 1860 bis 1861*. s. 2. Psaní malých a velkých písmen především u adjektiva *erste* není v tomto případě typografickou chybou této práce, ale odlišnost psaní v rámci titulů ročenky. Podobně je tomu i u proměňujícího názvu spolku *Liedertafel*.

⁸⁸ *Wochenschau*. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.03.1860. s. 4.

nedopustili, aby se stalo něco obdobného.⁸⁹ Na plesy se účastníci a účastnice zapisovali prostřednictvím zvláštních seznamů.⁹⁰ Svou činnost spolek v 60. letech často situoval do hostince U Zvonu na českobudějovickém rynku. *Liedertafel* však nebyla jediným kulturním činitelem ve městě, ale kulturní aktivity vykonávaly i jiné spolky. Události *Liedertafel* se však vyznačovaly svou rozmanitostí a velkolepostí. O tom svědčí např. pořádání plaveb po řece s ohňostrojem a hudebním programem.⁹¹ Přesto ale pěvecký sbor nechyběl ani na menších událostech, kupř. na pohřbech některých význačných občanů města nebo svých bývalých členů.⁹²

Již během roku 1862 byl stále častěji kladen důraz na německý charakter spolku, což stále více provokovalo nespokojenost v řadách přítomných českých členů sboru. Tuto změnu je možno vysledovat i na znění zprávy za rok 1862-1863. Spolek byl již během jara 1862 vyzván *Teplitzer Männer Gesangs-Verein*, aby vstoupil do *deutscher Sängerbund in Böhmen* (Svazu německých pěveckých spolků v Čechách). Zároveň se v květnu sbor *Liedertafel* účastnil německých pěveckých slavností v Jihlavě. Na rozdíl od přecházejících let byla zdůrazňována především komunikace s rakousko-německými pěveckými spolky.⁹³ Sbormistři německých spolků pak pronikali pomalu do struktur *Liedertafel* v podobě jejích čestných členů. Krom toho politika výběru jednotlivých akcí, kterých se spolek účastnil, se stále více klonila na německou stranu. Navíc pěvecký spolek najednou téměř více jak zdvojnásobil své příjmy a ze strany významných osobností přijal nejrůznější pozornosti, dokazující jejich přízeň.⁹⁴ Jako příklad jmenovaného daru může posloužit slonovinová taktovka od zemského poslance Wenzla Rosenauera, který byl činný především v oblasti obchodu a průmyslu.⁹⁵ Přestože se z dnešního pohledu jednalo o drobnosti, byly však výrazem symbolické přízně a propojení daného člověka nebo německého spolku s činností českobudějovické *Liedertafel*. V případě Rosenauera se jednalo ale i dosti

⁸⁹ Neueste Nachrichten, In: *Anzeiger aus dem südliche Böhmen*, roč. 1, 15.02.1862. s. 2.

⁹⁰ Anzeiger, In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 15.02.1862. s. 4

⁹¹ Wochenschau. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 10.03.1860. s. 4.

⁹² Kupř. Franze Spannauera, viz Franz Spannbauer, In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, č. 15-22, rok 1862. s. 7. Jako příklad za všechny SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), *Jahres-Bericht der ersten Budweiser Liedertafel vom 5. Vereinsjahre 1860 bis 1861*. s. 2. Přítomnost pěveckého sboru na pohřbech bývalých členů byla velice hojná. Spolek uváděl podobně jako u plesů, provedených cvičení apod. souhrnné číslo pohřbů za celý rok.

⁹³ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 7. Vereinsjahre 1862 bis 1863*. s. 1.

⁹⁴ Shodou okolností se v tomto období stal čestným členem spolku i oficiál okresního finančního ředitelství. Viz tamtéž. Účetní bilance spolku je pak na s. 2-3.

⁹⁵ Rosenauer byl činný v obchodní komoře v Českých Budějovicích a přes ni byl nakonec zvolen jako poslanec do druhé části druhé kurie, která se právě skládala z členů obchodní a živnostenské komory, zatímco první část byla tvořena městy, městysy apod. Viz JANÁK, Jan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: SPN, 1989. s. 297. Co se jeho politické orientace týče, patřil k centristům.

hodnotné dary, neboť v roce 1863 poskytl spolku k bezúplatnému užívání nové prostory.⁹⁶ V témže roce se konalo slavnostní předání spolkového praporu a zároveň praporové stuhu v barvách německé trikolóry, u kterého opět figuroval Rosenauer

Spolek nadto zavedl novou, poměrně početnou, členskou kategorii podporovatelů, do které spadala jména známých českobudějovických osob, kupř. členové průmyslové rodiny Hardtmuth nebo Josef Kneissl, jenž se na konci 19. století stal městským starostou. Ve spolku se najednou objevila i starší generace rodiny Taschkových, jmenovitě Anton a Heinrich. Trend směřování k německému charakteru spolku se ukázal po mnoha stránkách jako velice ziskový. S proměnou charakteru koreloval i částečný ústup charitativních akcí spolku. Zůstaly pouze deklarované hodnoty jako věrnost, důstojnost a harmonie v mottu spolku.⁹⁷ Dřívější utrakvistický ráz pěveckého sboru se později zčásti jevil jako jistá komunikační bariéra mezi *Liedertafel* a dalšími německými spolky. Proto se již během roku 1863 rozběhla čilá kooperace mezi *Liedertafel* a *Turnverein*, která se promítla do nejrozmanitějších spolkových událostí, kupř. se projevila při pěveckých poutích *Liedertafel*. *Turnverein* na oplátku zval pěvecký spolek na svoje vlastní události. Z tohoto důvodu *Liedertafel* nechyběla na otevření nového letního cvičiště spolku.⁹⁸

Do činnosti spolku se negativně promítla událost evropské úrovně, tj. prusko-rakouská válka v roce 1866. *Liedertafel* chtěla oslavit velkolepě desetiletí své existence, ale tyto snahy se jí nepodařilo naplnit. Rozeslaná pozvání pro jiné spolky zůstala často nevyslyšena, neboť jejich členové měli strach ve válečných podmínkách a nejisté situaci cestovat do Českých Budějovic na jubilejní pěveckou slavnost. Obávali se také, že by mohli onemocnět nějakou chorobou. Vedení spolku zhodnotilo válečnou situaci jako krajně nepříznivou pro pěveckou činnost. Proto samotná *Liedertafel* pozastavila na začátku července svou činnost, a především nacvičování nových skladeb.⁹⁹ Zdůrazňování německosti a národního úsilí ustoupilo dočasně novým

⁹⁶ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 8. Vereinsjahre 1863 bis 1864*. s. 1.

⁹⁷ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel über das Eilste Vereinsjahr vom 1. März 1866 bis 1. März 1867*. s. 1. Situace se mění až po prusko-rakouské válce, která se stala pravděpodobně formující traumatickou zkušeností. Spolek poté v hojnější míře pořádal akce, jejichž výnos věnoval na charitativní účely a pomáhal potřebným Němcům, kteří utrpěli škody po požáru. Tamtéž s. 6.

⁹⁸ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 8. Vereinsjahre 1863 bis 1864*. s. 1.

⁹⁹ SOKA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel über das Eilste Vereinsjahr vom 1. März 1866 bis 1. März 1867*. s. III. To ovšem neznamenalo, že by nekonala vůbec žádné aktivity. Stále se účastnila smutečních obřadů svých dřívějších členů a členek. Viz tamtéž s. 6.

politickým a válečným poměrům. „*Požeňnaný podzim přišel a přinesl mír; s ním se však ještě nadlouho mír do našich srdcí nevrátil,*“¹⁰⁰ bilancoval spolek ve své ročence. V rozkolísané situaci totiž bylo následně nastoleno téma dualismu a rakousko-uherského vyrovnání v roce 1867. Pokračování v pěvecké aktivitě spolku bylo interpretováno jako snaha nalézt útěchu ve zpěvu a překonat tak nejisté poměry. Agenda *Liedertafel* zůstávala tedy zaměřena na rozvoj německé písně, zároveň byla však kvůli válečným poměrům více orientována na budoucí vývoj než v dřívějších letech. Ostatně spolek si tuto snahu vytkl za cíl již několik let předtím ve svých stanovách, tj. usiloval především oživení německé záliby a potěšení ve zpěvu.

3.3.,*Nezapomeňte německou řeč.*“¹⁰¹ Analogický odpor vůči utrakvismu v oblasti školství

Přes utrakvistický ráz ale byly v této době patrné náznaky probublávání národnostních soubojů i na lokální úrovni školství. Němečtí představitelé se museli vyrovnávat s námitkami, že v Českých Budějovicích přece žila v danou dobu početná mládež, které ale nebyla poskytnuta gymnaziální výuka v českém jazyce.¹⁰² Ohrazovali se na jednu stranu, že sice na místním gymnáziu studuje velké množství studentů české národnosti, na druhou stranu však dodávali, že by se jim jinde tak kvalitního a laciného vzdělání nedostalo. Ostatně důkazem vyhlášenosti tamější výuky bylo, že na českobudějovickém gymnáziu studovali i čeští studenti, kteří by to jinak měli mnohem blíže na jiná gymnázia, např. do Písku nebo Plzně, ovšem pro českobudějovické německé studenty bylo tehdy k dispozici pouze toto jedno německé gymnázium. Zároveň byla zmiňována skutečnost, že německé studenty mohlo od studia v Českých Budějovicích odradit zavedení češtiny jako povinného předmětu.

Obzvlášť tento aspekt ukazoval na dialektičnost utrakvismu v českobudějovickém školství, který mohl přinášet i nevýhody pro německé studenty. „*Právě tak úbytek německých studentů na zdejším gymnasiu je dalece od toho podporovati utrakvismus řeči vyučovací, spíše nejhlasnější upomínka, jejich bez toho obtížnou situaci na zdejším gymnasiu neučiní zcela nesnesitelnou, a tak tyto násilím nevypuditi.*“¹⁰³ Proti částečnému počestění

¹⁰⁰ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel über das Eilste Vereinsjahr vom 1. März 1866 bis 1. März 1867.* s. III.

¹⁰¹ Jedná se o úryvek písně, která se objevila v *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen* v roce 1862. *Vergeßt die deutsche Sprache nicht.* In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 15.02.1862, s. 1.

¹⁰² *Nachrichten aus Stadt und Umgebung.* In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 04.01.1862, s. 3.

¹⁰³ *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 08.01.1862, neuveden titul článku, s. 1.

českobudějovického gymnázia se postavili i představitelé městské rady v Netolicích, kteří zaslali v této záležitosti dopis občanům města české národnosti. Poukazovali na to, že na gymnáziu každoročně tvoří poměrně velké zastoupení právě studenti pocházející z Netolic a okolí, kteří by jinak museli studovat na gymnáziích v mnohem odlehlejších lokalitách.¹⁰⁴

Na tento trend nepřímo poukazovala právě píseň ze stránek místního *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, která vyšla rovněž v roce 1862. Vyzývala německé obyvatelstvo, aby v žádném případě nezapomínalo na svou rodnou německou řeč a zároveň byla i schematicky rozdělena, takže každá strofa kladla důraz na jinou skupinu Němců. Její třetí sloka byla věnována německým rodičům a tomu, jak vychovat potomky, aby zůstali věrni německé řeči. Právě tento prvek, tj. nezapomínání němčiny, se stal jakýmsi 11. přikázáním, které se mělo německé dítě naučit a internalizovat si jako životní zásadu.¹⁰⁵ Tato problematika se ostatně řešila i na zasedání výboru města, kde byl v souvislosti s výnosem místodržitelství ze 16. září 1861¹⁰⁶ o vytvoření paralelních tříd na gymnáziu konfrontován petiční návrh vikáře Otta von Hauga na vytvoření požadovaných paralelních českých tříd s přáním vedení gymnázia na zachování německého charakteru školy. Městský výbor se raději rozhodl řešit spor smírně a raději požádat o případné finanční prostředky ze zemské pokladny a vyhlásit petici jak v německé, tak české řeči.¹⁰⁷ „(...) při schvalování o tomto [paralelním vzdělávání] opustil starosta Klawik prezidium stařešinské rady, řka, že se v celé záležitosti, tváří v tvář svému postavení starosty, musí vůči oběma národnostem zachovati neutrálně.“¹⁰⁸ Touto záležitostí je možno ilustrovat snahu o zaujetí národnostně indiferentní pozice v případě řešení sporů. Podobný postup se v následujících letech postupně vytrácel ve prospěch národnostně motivovaných rozhodnutí.

Co se však národnostní vyhraněnosti týče, bylo možné ještě v 60. letech na stránkách německojazyčných novin nalézt kupř. inzerci nejnověji vydaných knih v českém jazyce¹⁰⁹ nebo oznámení o narození potomka, které bylo rovněž formulováno v češtině.¹¹⁰ Ostatně proti

¹⁰⁴ Die Netolitzer Adresse. In: ¹⁰⁴ *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 19.02.1862. s. 2.

¹⁰⁵ Vergeßt die deutsche Sprache nicht. In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 15.02.1862, s. 1.

¹⁰⁶ Petition des Budweiser Gemeinde – Ausschusses, welche in der Sitzung vom 29. November 1861 beschloßen, und in der Plenar-Versammlung am 19. Februar 1862 angenommen wurde. In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 22.02.1862. s. 5.

¹⁰⁷ Bericht über die gemeinde-Ausschuß- Sitzung der k.k. Kreisstadt Budweis am 18. und 19. Februar 1862. In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 22.02.1862. s. 2.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Česká literatura: Slovník naučný. Český právník. Valdštejn a jeho doba. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 18.02.1860. s. 3. Jednalo se o speciální rubriku prezentující nové knihy a často se mezi německými díly objevovaly o popisy nových českých knih v českém jazyce.

¹¹⁰ Viz *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, č. 5, neznámé datum vydání, rok 1862. s. 4.

výše zmiňovanému článku o úpadku německého gymnázia z důvodu zavedení češtiny se vyhraňoval dopis zasláný v dubnu do redakce *Budweiser Kreisblatt*¹¹¹ člověkem, který se tituloval jako odborník. Domníval se, že tento utrakvistický trend na gymnáziích v Jindřichově Hradci nebo Písku neznamenal žádnou formu degrese, spíše naopak. Vzhledem k tomu, že si studenti osvojili terminologii v obou jazycích a pohybovali se ve dvojjazyčném prostředí Čech, byli v komparativní výhodě oproti studentům, kteří hovořili pouze německy.

Zároveň tento odborník poznamenával, že pokud bylo zavedení češtiny charakterizováno jako nebezpečné, mělo by se raději ustoupit i od výuky řečtiny nebo latiny, aby to neohrozilo proces osvojování si německého jazyka a aby tak nedošlo ke kompletnímu zmatení studentů. Přitom v praxi byla pro německé studenty čeština mnohem významnější než oba výše zmíněné jazyky. „*A toto zevrubné osvojení německé řeči ze strany německé mládeže žijící v Čechách*¹¹² bude pak podstatně přispívati k tomu, aby se staly v nynějším čase napjaté vztahy mezi oběma národnostmi přátelštějšími.“¹¹³ Právě jazyková neznalost, objevující se na obou stranách pozvolna během 60. let, se mohla stát jedním z důvodů pro vzájemné odcizení.

3.4 Spolková osvěta a prospěšnost politiky města. Argumentační zdroje pro pozdější činnost Deutscher Böhmerwaldbundu

Ve stejné době se objevovaly v tiskovinách odkazy na užitečné a nákladné investice jako bylo např. vodovodní potrubí, které provedla tehdejší municipální reprezentace, ale byly uváděny ale tehdy ještě bez odkazu na národnostní složení městského výboru.¹¹⁴ Užitečnost konotovaná vyloženě s německým obyvatelstvem se explicitně objevuje až v druhém sledovaném období po roce 1872. Ostatně po obecních volbách v roce 1862 byl v čele města starosta František Josef Klavík, který byl charakterizován svou národnostní nevyhraněností.¹¹⁵ V pozdějších letech se ale k této realizaci veřejně prospěšných činů odkazovala především německá liberální politická reprezentace, která z ní těžila případnou voličskou podporu. Bylo sice tedy připomínáno schvalování těchto inovací městským výborem, ale samozřejmě ne náklady na odklizení, které

¹¹¹ Eingesendet, In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 02.04.1862. s. 3.

¹¹² V originále je uvedeno *deutschböhmisch*.

¹¹³ Eingesendet, In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 02.04.1862. s. 4.

¹¹⁴ Correspondenz, in: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 11, 22.01.1862. s. 2. V článku se objevuje zajímavá formulace: „*Nová obecní rada má již plné uznání své činnosti ze strany inteligentní části našeho města.*“ Otázkou je, kdo byl vnímán jako tato tzv. *inteligentní část obyvatelstva*, jestli se jednalo o vzdělané vyšší vrstvy německého obyvatelstva, nebo zda v této formulaci spíše zazníval důraz na racionální uvažování rady ve prospěch tamních občanů.

¹¹⁵ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*, c. d., s. 1-2.

byly přesunuty na různé příplatky apod.¹¹⁶ Nejednalo se ale o nějaký všeobecný modernizační a inovační trend, protože např. plynové osvětlení tehdy ještě nebylo schváleno.

Některé ze spolků poskytovaly jakousi osvětovou výuku pro své členy, jedná se např. o *der Geselligkeitsverein*, jenž vzdělával své členy v kreslení, psaní, zpěvu, náboženství a dalších oblastech.¹¹⁷ Krom toho spolek pořádal rozmanité aktivity, např. zábavní páteční večery s živou hudbou v podání plukovní kapely, kterých se dokonce účastnily i ženy. Účast žen ve spolkových aktivitách byla tehdy poměrně nezvyklá. Existovalo jakési dichotomické dělení politické a apolitické sféry, přičemž muž se nacházel na scéně veřejného politického života a žena byla situována především do privátní sféry spjaté s domácností.¹¹⁸ Na stránkách novin *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen* právě vyjadřovali redaktoři lítost nad poměrně mizivou účastí žen na těchto večírcích.¹¹⁹ Ostatně *Deutsche Liedertafel* utvořila ženský pěvecký soubor až v roce 1876.¹²⁰ Při pořádání benefičních koncertů s večírků nezaostávala za právě zmiňovanou *Liedertafel* ani místní odbočka *Tierschutzverein*, která díky výtěžku z koncertu pokryla svůj rozpočtový deficit a zároveň věnovala obnos na založení dobrovolnických sborů.¹²¹ Již brzy po založení se jeho členstvo hojně rozrostlo. Nově se v Českých Budějovicích objevil také spolek *Austria* zaměřující se na pojištění chlapců a životní pojištění.¹²²

3.5. Spolky a jejich významní členové v kontextu doby

Již tehdy docházelo k propojování spolkového života s představiteli německé politické a hospodářské elity, a to i ve spolcích nepolitického charakteru jako byl německý pěvecký sbor *Liedertafel*. Přitom pěvecky činná složka spolku se skládala spíše z osob s hudebním vzděláním, povětšinou ale řemeslníků a městských úředníků.¹²³ Významné osoby německého průmyslu či obchodu se stávaly tzv. čestnými členy a figurovaly tak ve strukturách spolku. Jedním takovým příkladem bylo působení Adalberta Lanny, který v jihočeském prostředí spjat převážně s úpravou vodních toků, lodní nákladní dopravou či s obchodem se dřevem apod.

¹¹⁶ Bericht über die gemeinde-Ausschuß- Sitzung der k.k. Kreisstadt Budweis am 18. und 19. Februar 1862. In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 22.02.1862. s. 1. Na schůzi se právě řešilo, kam se ztratilo odsouhlasených 5000 zlatých z posledního zasedání.

¹¹⁷ Wochenschau, In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 07.01.1860. s. 5.

¹¹⁸ Viz HAUCH, Gabriella. „Gender in Wissenschaft und Gesellschaft: Von der Nützlichkeit einer Kategorie und ihrer nachhaltigen Wirkung“. In: PAMMER, Michael (Hrsg), *Festschrift für Roman Sandgruber zum 60. Geburtstag*. Stuttgart 2007. s. 491–508.

¹¹⁹ Neueste Nachrichten, In: *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 01.01.1862. s. 2.

¹²⁰ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutsche-liedertafel>, 15.07.2018, 0:56.

¹²¹ Wochenschau. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 07.04.1860. s. 5.

¹²² Wochenschau. In: *Budweiser Wochenblatt*, roč. 9, 01.12.1860. s. 4.

¹²³ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der ersten Budweiser Liedertafel vom 5. Vereinsjahre 1860 bis 1861*. s. 3-4.

Ostatně jeho jméno figurovalo hned na předních stránkách spolkové kroniky.¹²⁴ Tito obchodníci a průmyslníci stále ještě v 60. letech kladli i ve svých novinových inzertech důraz především na svůj původ z Českých Budějovic, tedy z čtenářům důvěrně známého prostředí.¹²⁵

Na čestných členech si spolky velice zakládali, zdůrazňovali jejich důležitost, a především se je snažili získávat nejrůznějšími malými pozornostmi, jako např. serenádou věnovanou vysoce postavené osobě barona Josefa von Schrenka¹²⁶, tehdejšího prezidenta krajského soudu a čestného člena, v případě pěveckého spolku *Liedertafel*. Zapojena do aktivit spolku byla i samotná baronka von Schrenk, která se stala protektorkou spolku a zároveň kmotrou a opatrovatelkou spolkového praporu.¹²⁷ Mezi čestnými členy pro představu figuroval i tehdejší starosta města Franz Josef Klawik nebo zástupci krumlovského pěveckého sboru.¹²⁸ Právě význačným osobnostem města byla pravidelně pořádána jakási hudební zastaveníčka na jejich počest.¹²⁹ Pozadu nezůstávalo vyzdvihování důležitosti četných hospodářských figur, což je možno spatřovat pro změnu na srpnovém hudebním večírku u příležitosti přítomnosti již zmiňovaného Adalberta Lanny.¹³⁰

V tomto prvním sledovaném období se ukazuje častější akcentování šlechtických elit či lokálních politiků spíše utrakvistického ražení. Tento trend mohl souznět s vnitřní politikou spolku usilující o svoji úspěšnou sebe prezentaci a také s úsilím „naši *Liedertafel* po všech stranách posílit.“¹³¹ Významné posílení představovaly právě důležité osoby především politického a hospodářského života v Českých Budějovicích. Byly propojovány s fungováním spolku prostřednictvím řady symbolických aktů a zároveň do určité míry zrcadlily jisté politické směřování organizace.

¹²⁴ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, *Gedenkbuch der I. Budweiser Liedertafel*. s. 2.

¹²⁵ *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 1, 01.01.1862, s. 4. Jedná se o reklamní stranu.

¹²⁶ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres – Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 6. Vereinsjahre 1861 bis 1862*. s. 2. SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der ersten Budweiser Liedertafel vom 5. Vereinsjahre 1860 bis 1861*. s. 1.

¹²⁷ Tamtéž, s. 2.

¹²⁸ Tamtéž, s. 3.

¹²⁹ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres – Bericht der Ersten Budweiser Liedertafel vom 6. Vereinsjahre 1861 bis 1862*. s. 1.

¹³⁰ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Jahres-Bericht der ersten Budweiser Liedertafel vom 5. Vereinsjahre 1860 bis 1861*. s. 1.

¹³¹ SOkA ČB, fond: Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856–1933), nezinventarizovaný, karton č. 3, *Meine Herren!* s. 1. Jednalo se o přílohu ročenky z roku 1860-61.

4. „Pod nejednou ranou padne strom, s nejedním kamenem postavíš dům.“¹³² Vzestup aktivity německých spolků v prostoru Českých Budějovic (1872-1903).

4.1 Vznik Německého domu a postupné pronikání nacionalismu do života německého obyvatelstva. Městské volby.

S otevřením Německého domu na břehu Malše, jenž na sklonku roku 1872 doplnil veřejný prostor v Českých Budějovicích a ve své podstatě představoval protiklad vůči nedávno vzniklé české *Besedě*, se stal českobudějovický německý spolkový život mnohem rozmanitější. Dům poskytl nové prostorové možnosti pro organizaci nejrůznějších událostí a zázemí pro německé spolky. Zároveň je možné v této době vysledovat ve větší míře pronikání nacionalismu, než tomu bylo v dřívějším sledovaném období 1860-1872. České Budějovice nepěstovaly pouze spolkový život, ale byly rovněž poctěny návštěvou významných osob habsburské dynastie, které bylo potřeba velkoryse přivítat, kupř. v červnu 1873 projížděl městem Karel Ferdinand.

V roce 1873 žily totiž České Budějovice novými municipálními volbami a *Budweiser Zeitung* predikovaly již s předstihem jasné vítězství německým politickým stranám.¹³³ Německá politika šla do voleb posílena o národní sebevědomí a se záměrem udělat to nejlepší pro rozvoj a prospěch krajského města. Zároveň jí údajně byly cizí metody násilného konkurenčního boje a lstivých úskoků. „[A]ni nepřátelská domýšlivost, ani hrozby či jiné manévry, vydané všanc úsměvnosti a lákavé pokusy, zdaleka nejsou s to rozkolísati disciplínu a přesvědčení německých voličů (...)“¹³⁴ Na uvedeném citátu jsou patrné prohlubující se národnostní boje mezi českým a německým obyvatelstvem a případné snahy přetáhnout voliče na svou stranu. Text se snažil, přestože deklaroval svou nestrannost, utvrdit čtenáře, německé českobudějovické obyvatele, v jejich národním vědomí, aby se v případě identitní indiference přiklonili na německou stranu.

Přestože političtí aktéři i redakce časopisu zdůrazňovalo, že se nejedná o souboj mezi oběma národnostmi, je zde možno tento náboj vysledovat. Němectví se v textu objevuje jako figura konotovaná se šlechtností, spravedlivostí nebo pořádkem, zatímco negativní charakteristiky

¹³² Deutsche Landsleute! In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 30. 7. 1873, s. 1.

¹³³ 1873. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 1. 1. 1873, s. 1.

¹³⁴ Tamtéž.

jako nepoctivé praktiky v politickém boji byly pro změnu připisovány českému nepříteli.¹³⁵ Němečtí voliči tedy v žádném případě neměli propásnout tuto politickou událost, a především si před volbou měli raději v předstihu zkontrolovat své volební lístky, aby nedošlo k nějakým nesrovnalostem či nepravostem.¹³⁶

Tento rys je navíc spojován s lokálním patriotismem¹³⁷, neboť Němci chápali svůj postup jako procedurální naplňování veřejného blaha a nejlepších zájmů českobudějovických občanů. Kladli totiž ostentativně mnohem větší důraz na identifikaci s daným městem, popř. regionem, kterému se snažili prospívat, než vyloženě na národnostní vymezení. V této souvislosti zdůrazňovali s implicitním nacionálním nádechem, že nechtějí řešit takové banální hašteření jako národnostní soupeření, ale že jim jde především důležitější agendu, jako např. přívod pitné vody apod. Zatímco tedy čeští političtí představitelé byli konotováni se vzepětím nacionalismu, němečtí politici kladli prostřednictvím lokálního patriotismu důraz na identifikaci s daným územím, procedurální správnost, prosazování partikulární lokální politiky a snažili se tak poukázat na fanatičnost a neférovost české lokální politiky. Voliči proto měli „*vynaložit německou sílu pro vítězství pravdy.*“¹³⁸

Jisté ohrožení představoval třetí volební sbor města, který byl v českých rukou, na druhou stranu si ale Němci mohli být jistí svým vítězstvím a politickou převahou, neboť ovládali zbylé dva sbory. Přesto zde byla patrná nejistota, že by se tento trend mohl přece jen zvrátit. Na bašty německého školství začala útočit česká strana s návrhy paralelního, ryze českého, vzdělávání. Hrozilo zde nebezpečí, že by Češi mohli zlákat na scestí některé německé studenty a přilákat je na české vzdělávací ústavy. To by představovalo notné ohrožení pro vzdělávání německé mládeže v Českých Budějovicích. Stejně zde ale nebyla přítomna obava, že by tak rychle Češi sehnali finanční prostředky na provoz obecných škol. Školské záležitosti totiž představovaly pro obě národnosti velké politikum.

Pro regulaci obecní samosprávy byly klíčové dva zákony – první pocházel ještě z března roku 1849 a jednalo se o tzv. *Stadionova prozatímní obecná zřízení*, v jejichž rámci byly stanoveny obce jako nejnižší článek územní samosprávy.¹³⁹ Krom toho byly v obci zřízeny povinně obecní

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Die Wählerlisten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 1. 1. 1873, s. 2.

¹³⁷ Více viz HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996. s. 22.

¹³⁸ 1873. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 1. 1. 1873, s. 1.

¹³⁹ Viz <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/mestska-sprava>, 20.07.2018, 23:49 či JANÁK, Jan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. s. 348.

výbory, již byl volen vždy na tříleté volební období, a jako užší orgán obecní představenstvo, do kterého spadal starosta a městští radní. Výkonnou moc zastupoval starosta, jenž v podstatě prováděl výborová usnesení. Dalším důležitým právním krokem pro obecní samosprávu bylo zavedení *rámcového říšského obecného zákoníku* v březnu roku 1862, kde se rozlišovaly dvě skupiny obyvatel, tj. *občané*, kteří disponovali domovským právem v Českých Budějovicích a *přespolní*, kteří se nemohli účastnit místních obecních voleb a podílet se tak aktivně na politickém obecním životě.

Volební právo bylo zároveň omezeno majetkovým cenzem, správným a včasným odvodem předepsaných daní, věkem a také příslušností k mužskému pohlaví. Výše zmiňovaný článek z německých *Budweiser Zeitung* se věnoval především možnému národnostnímu rozložení po obecních volbách v rámci voličských sborů. Ty byly zpravidla tři a dělily se podle výše odvedených daní. Do prvního sboru patřili obvykle osoby s nejvyššími daňovými odvody, obecní honorace, popř. čestní občané. Ve druhém sboru se nacházeli střední daňoví poplatníci a nejmenší pak byli zařazeni do třetího sboru.¹⁴⁰ Německé obyvatelstvo obvykle převládalo v prvních dvou voličských sborech, souboj však probíhal především v rámci třetího sboru, kam se přece jen dostalo více občanů české národnosti.

Během roku 1873 se naplno rozjela činnost Německého spolkového domu, který hostil mj. i nejrůznější koncerty, kupř. plukovní kapely.¹⁴¹ V jeho útrobách našly místo aktivity českobudějovických německých spolků, které mnohdy společně organizovaly některé kulturní akce. Jednou z mimořádných událostí byla např. silvestrovská oslava na sklonku roku 1873, na jejíž organizaci se podílel *Der Geselligkeitsverein*, německý pěvecký spolek *Deutsche Liedertafel* a *Turnverein*.¹⁴² Právě *Der Geselligkeitsverein* je podobně jako *Deutsche Liedertafel* příkladem původně utrakvistického spolku, složeného z českého a německého členstva, který získával postupně výhradně německý charakter. Zatímco u *Deutsche Liedertafel* tomu tak bylo již v 60. letech 19. století, u *Der Geselligkeitsverein* byly tímto přelomem až 70. léta.¹⁴³ Tehdy docházelo i k rozmachu ryze německého spolkového života.

¹⁴⁰ JANÁK, Jan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, c. d., s. 351.

¹⁴¹ 1873. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 1. 1. 1873, s. 1.

¹⁴² Sylvesterfeier. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 13, 3. 1. 1874, s. 1.

¹⁴³ Viz <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/spolky-a-sdruzeni>, 26. 6. 2018, 20:45.

4. 2 Deutscher Böhmerwaldbund, jeho struktura a širší koncepce lokální spolkové politiky

Osmdesátá léta byla obdobím vzniku obranného spolku *Deutscher Böhmerwaldbund*. Tento nejstarší německý obranný spolek vznikl v roce 1884 a rozhodující postavou v něm byl už jeho počátku Josef Taschek. Měl sídlo v Českých Budějovicích a zaměřoval se primárně na pošumavské oblasti. V jeho programaticke se objevoval princip putovních přednášek sloužících k rozšíření národního povědomí, podpora řemesel a studia německých studentů, která byla podmíněna samozřejmě jejich členstvím v některé ze spolkových skupin, dále pak snaha o rozvoj turismu, provázání pošumavského venkovského prostředí s městským českobudějovickým německým obyvatelstvem, a především podpora německého spolkového života. Krom toho spolek zajišťoval předplatné novin a časopisů, což bylo důležité pro šíření myšlenek i do nejzapadlejších oblastí regionu.

Necítil pouze na kulturní téma, ale i třeba ekonomická – prostřednictvím výzev představitelé spolku apelovali na zabránění přesunu německého majetku do rukou českého obyvatelstva. V jeho hledáčku byly i živnostenské skupiny. Spolek při zacházení s finančními prostředky okázale zdůrazňoval vlastní spořivost a hospodárnost, což odkazuje na německou ctnost. Důležitou roli zde sehrávala i finanční podpora v podobě organizace nejrůznějších sbírek určených pro nejrůznější činnosti. Jednou z největších událostí pořádanou spolkem byly od roku 1893 hořické pašijové hry.¹⁴⁴ Krom toho českobudějovická skupina podobně jako pár dalších spolkových skupin¹⁴⁵ pořádala tzv. *lidové slavnosti*.

Zmíněné hořické pašijové hry, přestože byly pořádané až v odlehle pošumavské oblasti, sehrávaly pro České Budějovice poměrně důležitou roli. Skrze německé zastoupení v městské politice plynuly pravidelně finance na podporu těchto událostí, kupř. na financování dopravy do Hořic apod. Tato peněžní podpora měla širší dopad na obyvatele města, protože vyčerpávala městskou pokladnu. České Budějovice proto vykazovaly velkou výdajovou položku, která musela být následně zafinancována z jiných prostředků. Jako zdroj příjmů na pokrytí těchto výloh často posloužily daně. Pravděpodobně právě toto bylo jedním z důvodů, proč českobudějovické daně patřily jedněm z nejvyšších.¹⁴⁶ Toto „hýření“ veřejnými rozpočtovými

¹⁴⁴ BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*. c. d., s. 2.

¹⁴⁵ Jednalo se např. o krumlovskou nebo novobystřickou. SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č. 75, kart. 1, f. 7.

¹⁴⁶ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. 2nd print., and 1st pbk. print. Princeton: Princeton University Press, 2005. s. 106.

prostředky stálo v přímé opozici vůči výše deklarované spořivosti spolku *Deutscher Böhmerwaldbund*.

Spolek se ostentativně distancoval ve svých stanovách od politické činnosti¹⁴⁷ a snažil se demonstrovat svůj nepolitický charakter, přestože jeho činnost, podobně jako dalších českobudějovických německých spolků, byla těsně provázaná s osobnostmi místní německé politické scény. V organizačních strukturách spolku působil kupř. tehdejší starosta Josef Kneissl, nebo budoucí starosta Josef Taschek. Přes Josefa Stegmanna, který kandidoval v roce 1901 do dozorčí rady vzniklo i napojení na tuto továrnickou rodinu vyrábějící kovové věci, ze které rovněž pocházel dřívější starosta Českých Budějovic, Johann Stegmann.¹⁴⁸ Spolek utvářel velké množství volnočasových aktivit, které měly dotyčné nasměrovat k jistému způsobu trávení času. Jednalo se o jakousi formu sociální kontroly, která měla v případě spolku rozmanité podoby. U řemeslnických učňů k ní docházelo např. prostřednictvím programů na jejich podporu, neboť museli dodržovat stanovená pravidla, mj. domovní řád apod.

Zajímavé je, že se spolek profiloval jako venkovský zaměřený na pošumavskou oblast, přestože sídlem spolku a bydlištěm většiny členů vedení byly České Budějovice. Ve zprávě z roku 1887 byl tento lidový charakter popisován skrze jednotlivé spolkové skupiny, které vznikaly na základě živelné a zcela dobrovolné iniciativy zdola.¹⁴⁹ Aktivity spolku se neomezovaly pouze na oblast jižních Čech a Šumavy, ale rovněž na části Rakouska či Moravu. Když se daná činnost nebo inovace na nižší úrovni osvědčila, jako např. darovací bločky u spolkové skupiny v Liberci, přihlásily se brzy další skupiny, např. budějovická, aby se podobná možnost naskýtala i v Českých Budějovicích.¹⁵⁰ Spolek nedisponoval pouze napojením na Rakousko, ale jeho aktivity vzbudily ohlas a podporu, mimo jiné i pravidelné finanční přispěvatele, v Německu. Tato podpora z Německa se neomezovala jen na finanční prostředky, ale také texty, které měly přispět k rozkvětu německých aktivit v regionu. Takovým dílem byla např. kniha od Karla Prölla věnovaná *zapomenutým německým bratrům*.¹⁵¹ Dalším způsobem nepřímého financování spolku bylo zasílání nových knih do 24 knihoven spolkových skupin *Deutscher Böhmerwaldbund*.¹⁵²

¹⁴⁷ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.74, kart. 1, f. 13.

¹⁴⁸ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 61.

¹⁴⁹ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 7.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 9.

Vzhledem k svému sídlu v Českých Budějovicích se spolek snažil lépe propojit komunikaci mezi městem a poněkud odříznutými pošumavskými oblastmi. Jedním z takových předpokladů bylo železniční spojení, které by podpořilo hospodářství a zároveň ulehčilo dostupnost a komunikaci těchto odříznutých spolkových skupin s vedením spolku. Ve své argumentaci poukazoval spolek na to, že přestože v jiných regionech se změnila poměry od roku 1848 výrazně k lepšímu, v jižních Čechách a obzvláště pak na Šumavě tomu tak nebylo.¹⁵³ Navíc vyvázání z robotních povinností a převedení hospodářství na sebe bylo pro mnohé ruinující. *Deutscher Böhmerwaldbund* se začal o záležitosti těchto lidí zasazovat a implicitně poukazoval na nefunkčnost státu při prosazování některých kroků na lokální rovině.

Co se propojování aktivit s jinými subjekty týče, spolek se snažil při prosazování svých cílů spojovat s jinými spolky v rámci širších spolkových aktivit. Spolky byly napojeny skrze rozesílané či pouze vydávané tiskové zprávy na dění jiných německých spolků v českých zemích. Zároveň zde byla snaha se spřízněnými německými spolky každoročně scházet ke společné poradě a postupu v rámci tzv. porady delegátů, kam jednotlivé spolky vyslaly svoje zástupce. Toto úsilí není typické pouze pro *Deutscher Böhmerwaldbund*, ale objevuje se v širších německých kruzích, a dokonce i v německojazyčném tisku z 80.let. „*Probud'ne v našem národě poznání, že úsilí každého jednotlivce v národním duchu by se událo (...)*“¹⁵⁴ Redaktoři *Budweiser Zeitung* z roku 1887 apelovali na to, aby neúnavná činnost německých spolků byla podporována také individuálním přičiněním členů, aby tak německé spolky získaly pevnější základnu ve svém snažení v sociální a hospodářské oblasti. O rozkvět německých aktivit v Českých Budějovicích se především přičinily spolky jako *Deutscher Schulverein* nebo právě *Deutscher Böhmerwaldbund*, které zdůrazňovaly především potřebu sdružování partikulárních německých spolků ke společnému jednání a aktivitám.¹⁵⁵

Důležité bylo jakési nabytí vědomí o zájmech společenství v myslích jednotlivců, internalizace těchto zájmů, a především aktivní snaha přispět k jejich prosazení, protože bez odkazu na širší podporu členstva se žádný německý spolek neobešel. Toto povědomí měly utužovat svou činností právě spolkové skupiny.¹⁵⁶ Participace obyvatel měla rovněž spočívat s pravidelném obvodu daní a dalších příspěvků. Jako největší nebezpečí byla spatřována letargie a absolutní nečinnost. Zároveň zmiňovaný článek báječně artikuloval fungování spolků a jejich politiku

¹⁵³ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

¹⁵⁴ Nationale Arbeitsstätten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887, s. 1.

¹⁵⁵ Zur Jubelfeier der Lese- und Redehalle der deutschen Studenten, In: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 4. 6. 1873, s. 1, kde se pojednává o výročí založení spolku, které bylo slaveno v Praze.

¹⁵⁶ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.74, kart. 1, f. 13.

vytváření identity.¹⁵⁷ Hovořil o německých spolcích jako o *nacionálních pracovištích*, v nichž byla formována identita německého členstva, potažmo českobudějovického německého obyvatelstva prostřednictvím volnočasových aktivit a různých manifestačních aktů německé identity. Jednalo se jakousi dílnu, ve které se vytvářela nacionální koncepce, kterou si členstvo postupně osvojovalo. Spolky byly vyzdvihovány jako mnohem efektivnější prostředky pro prosazování zájmů německého obyvatelstva¹⁵⁸ a kladeny do protikladu s centrální politickou úrovní zemského sněmu nebo Říšské rady, respektive její volenou dolní komorou, tj. Poslaneckou sněmovnou.

Bylo tomu tak mimo jiné proto, že byly v přímém kontaktu s problémy a potřebami německého obyvatelstva v Českých Budějovicích a jejich výsledky byly mnohem hmatatelnější než v případě centrální parlamentní politiky, jež byla vnímána pouze jako plané tlachání. Počínání spolků bylo oproti tomu pravidelně demonstrováno prostřednictvím nejrůznějších konkrétních jejich aktivit. Tato nacionální činnost a politika identity se mohla nerušeně vyvíjet v rámci spolkových struktur. Navíc *Deutscher Böhmerwaldbund* dával svým členům prostor pro vlastní iniciativu vždy v rámci svolaných shromáždění, kde bylo možné projednávat nejrůznější podněty a návrhy členů, které byly podané v dané lhůtě, tj. pěti dní, a byly posléze odsouhlaseny vedením k projednávání. Analogický koncept podávání návrhů měly i další českobudějovické německé spolky, např. *Deutsche Liedertafel* nebo *Jihočeská pěvecká župa*.¹⁵⁹

Co se členské struktury samotného *Deutscher Böhmerwaldbund* týče, členkami spolku se mohly stát i ženy. Spolek disponoval možností případného vyloučení členů, kteří nějakým způsobem poškozovali nadefinované cíle spolku a jeho činnost. Každý rok v dubnu byl vypracováván souhrn pohybu členstva, tj. kdo do spolku nově vstoupil a kdo byl naopak v průběhu minulého roku ze spolku vyloučen. Organizační struktura spolku byla členitá. Skládala se z různých orgánů – tj. jednotlivých spolkových skupin, rozhodčího soudu, jenž zakročoval v případě vyloučení členů a jejich odvolání proti danému rozhodnutí, úzkého vedení spolku, které bylo každý rok nově voleno, dozorčí rady a hlavního shromáždění spolku.

Při volbě vedení spolku bylo rozhodující, zda daný kandidát dostane více než polovinu hlasů přítomných, pokud tomu tak nebylo, tak se rozhodovalo losováním, pokud se hlasovalo, tak v nerozhodném případě záleželo na hlasu předsedajícího. Zároveň se ale spolek snažil omezit

¹⁵⁷ Nationale Arbeitsstätten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887, s. 1.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ SOKA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX. (německá), České Budějovice (1870–1939), kart. č. 1, I/3, *Protokoll*, 6. Juli 1890.

případy, kdy by byla přítomna pouze hrstka členů, kteří by disponovali zplnomocněními od jiných členů. Proto jeden člen mohl být zplnomocněn dalšími pěti, ale přítomno muselo být minimálně 30 členů, jinak byla ohrožena usnášeníschopnost daného shromáždění. Dané shromáždění pak zpravidla projednávalo zprávy vedení a dozorčí rady, krom toho do svých programů začlenilo také včas předložené návrhy ze strany členstva, včetně unesení pocházejících z jednotlivých skupin.

Tato shromáždění rovněž sloužila k zvolení vedení do výše zmíněných orgánů spolku – vedení spolku mělo zpravidla funkční období tři roky, přesto ale volby do vedení probíhaly každý rok, neboť se pravidelně obměňovala jeho třetina, zatímco složení dozorčí rady a rozhodčího soudu se proměňovalo každý rok. Při schvalování návrhů stačila poměrná většina, v případě změn stanov bylo nutné, aby příslušná změna získala souhlas ze strany kvalifikované většiny, tj. dvou třetin přítomných. V případě rozpuštění spolku byla tato kritéria ještě zpřísněna na tři čtvrtiny hlasujících. Samotné vedení spolku se skládalo celkem z 18 reprezentantů, přičemž minimálně šest členů muselo mít svá bydliště v Českých Budějovicích (ve třicátých letech se toto číslo zvedlo kupř. na 30 členů, což může být dáno zvětšující se členskou základnou).

Vzhledem k tomu, že byla volena ročně pouze třetina vedení, tj. 6 členů, počet kandidátů se většinou těsně překrýval s počtem mandátů. Zajímavá je i skutečnost, že se jednalo převážně o obyvatele Českých Budějovic (co se týče vedení spolku a dozorčí rady, kandidáti z jiných obcí se vyskytovali spíše jen na kandidátkách do rozhodčího soudu. Zasedání se ale okázale konala v šumavských obcích – např. v Železné Rudě jako kupř. v roce 1886, kdy bylo přítomných takřka přes 400 členů.¹⁶⁰ Do dozorčí rady pro změnu kandidovali členové rodiny nastávajícího starosty Českých Budějovic Josefa Kneissla, který tehdy působil ve funkci zástupce starosty Stegmanna. Zajímavou skutečností bylo, že bývalí starostové na spolkových kandidátkách nevystupovali s titulem *Alt-Bürgermeister*, maximálně pouze ve výjimečných případech, ale spíše kladli důraz na svoji podnikatelskou činnost či dřívější povolání.¹⁶¹ S jejich dřívějším politickým působením ale museli být stejně členové srozuměni. Zdá se, že v této oblasti často panovala snaha přílišně nepoukazovat na své dřívější politické či spolkové funkce. Podobně se Josef Taschek na kandidátce neprofiloval jako úřadující předseda spolku.¹⁶²

V tomto aspektu je možné sledovat na konkrétním příkladu zmiňovaného napojení spolku, který přestože se ve svých stanovách profiloval jako apolitický, byl napojen na nejvyšší kruhy

¹⁶⁰ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 5.

¹⁶¹ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 68.

¹⁶² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 70.

municipální politiky. Josef Kneissl byl rovněž spoluzakladatelem některých německých česko-budějovických spolků. Jednalo se o *Deutsche Liedertafel* a *Turnverein*. Johann Stegmann, který právě v letech 1884-1887 působil, jako starosta Českých Budějovic, figuroval pro změnu ve strukturách *Geselligkeitsverein*, který byl původně utrakvistický, ale postupem času se od zhruba 70. let 19. století začal formovat jako vyloženě německý spolek.¹⁶³ Po volbách došlo obvykle k rozdělení jednotlivých funkcí v rámci vedení – byl tedy jmenován předseda spolku, jeho zástupce, jednatel, pokladník a zapisovatel. Ve své kompetenci mělo vedení spolku sestavování jednacího řádu, pověřování členů otázkami týkajícími se dané lokality, odborných nebo spolkových záležitostí. Jednací řeč byla samozřejmě německá, což znamenalo jisté vymezení vůči tzv. utrakvistickým česko-německým spolkům.

Zatímco v *Deutscher Böhmerwaldbund* se etablovali především budoucí političtí představitelé města, spolek veteránů (*Veteranen-Verein*) spočíval převážně na participaci tehdejších výrazných politických figur částečně spjatých ještě s utrakvistickým indiferentním směřováním. V roce 1874 byl čestným členem spolku jmenován tehdejší německý starosta Eduard von Claudi. V rámci spolku se objevuje i provázanost s vyššími politickými posty, nejen s lokální rovinou, jak bylo zmíněno na příkladu starosty, neboť čestným členem se ve stejném roce stal rovněž Alexander von Koller, tehdejší místodržitel v Čechách.¹⁶⁴ Další rovina propojení sahala ke šlechtě, resp. především knížecímu rodu Schwarzenbergů, což je patrné i na vyjádření upřímné soustrasti za celý spolek Johannu Adolfovi ze Schwarzenberga, když zemřela jeho manželka Eleonora.¹⁶⁵

Spolkové skupiny skýtaly možnost pro rozšiřování aktivit spolku, protože již v případě, že se v jedné obci, popř. v několika obcích v blízkém okolí, vyskytovalo minimálně deset členů spolku, mohla být v této lokalitě zřízena nová spolková skupina. Tyto skupiny byly rovněž indikátorem velikosti spolku a předmětem úspěšné bilance fungování, což je patrné i ve zprávě z roku 1887, kdy spolek po třech letech své existence disponoval 95 skupinami a zhruba 20 000 členy.¹⁶⁶ To v podstatě znamenalo, že každý 12. Němec žijící v jižních Čechách byl již tehdy organizovaný v *Deutscher Böhmerwaldbundu*. Oblast, která především stojí v rámci této práce ve středu pozornosti, jsou České Budějovice, kde spolková skupina čítala celkem 1 000 členů. Na druhou stranu se ve spolku objevovaly i protikladné tendence, které poukazovaly na ubývání

¹⁶³ Viz <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/spolky-a-sdruzeni>, 22.6.2018, 20:35.

¹⁶⁴ *Veteranen-Verein*, in: *Budweiser Zeitung*, roč. 12, 1. 1. 1874, s. 2.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 7.

členů v některých venkovských oblastech, což mohlo pramenit z možných nenaplněných požadavků, které si daní členové od aktivit spolku pravděpodobně slibovali.

Činnost spolkových skupin byla vnímána jako národní povinnost, která měla uchránit příslušníky německé národnosti před údajně zhoubnými vlivy českých spolků.¹⁶⁷ Proto byly tyto skupiny pravidelně vybízeny k tomu, aby vyvíjely usilovnou činnost. Na druhou stranu ale spolek sám spoléhal na národní uvědomění jednotlivých Němců a na strach způsobený možnou ztrátou dosavadního postavení. Pěstování povědomí společenství mělo v partikulárních Němcích vzbuzovat pocit solidarity s německým obyvatelstvem, že v případě potenciálního nebezpečí z české strany nenechá své druhy v nesnázích. Zároveň měli členové pravidelně informovat prostřednictvím detailních zpráv a návrhů vedení o chodu skupiny, případně reagovat na podněty ze strany vedení. Proto bylo na dysfunkci spolkové skupiny nazíráno jako na jisté selhání jednotlivých členů ve společném vytrvalém úsilí.¹⁶⁸ Neměla je tedy v žádném případě opouštět trpělivost při drobné práci s německým obyvatelstvem a během postupného získávání německého obyvatelstva na svou stranu. Neměly ani rezignovat na své aktivity v případě dosažení nějakého relativního cíle, ale dále neúnavně vytrvat ve svém úsilí.¹⁶⁹

Vymezení vůči české straně může být patrné na zprávě předsedy spolku Josefa Taschka z roku 1887, kdy uvádí, že úspěšnými spolkovými aktivitami snaží „u [...] přátel se všech stran pozornost vybojovati a u [...] nepřátel stále více a více nenávisti vyvolávati.“¹⁷⁰ Co se národního soupeření týče, přistupovali členové spolku na možné napodobování některých kroků svých českých soupeřů a vzít si z jejich jednání pouze to dobré, případně protivníka přechytračit jeho vlastními strategiemi. Argumentem spolku bylo mimo jiné, že samotní čeští obyvatelé napodobují jejich jednání, což demonstrovali na vzniku *Pošumavské jednoty*. Přebírání některých strategií spolku ze strany českých spolků bylo vnímáno jako důkaz správnosti německého počínání, které bylo tímto utvrzováno a legitimizováno.

Zároveň toto počínání ukazovalo na bedlivé pozorování aktivit českých spolků a na snahy o rychlou reakci na tyto podněty. Představitelé *Deutscher Böhmerwaldbund* podle všeho pravidelně pročítali veřejně dostupné materiály českých spolků jako byly např. výroční zprávy a postupovali na způsob Thomasova teorému s předpokladem, že je potřeba s danou informací raději nakládat jako s pravdivým údajem a podle toho zařídit další postup.¹⁷¹ Vymezení vůči

¹⁶⁷ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 7.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 12.

¹⁷⁰ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 8.

¹⁷¹ Tamtéž.

konkurenčním spolkům bylo velice důležité pro mobilizaci německého obyvatelstva a zároveň pro nadefinování vlastní identity v opozici vůči příslušníkům české národnosti. Několik desítek let předtím ostatně německé obyvatelstvo tzv. usnulo na vavřínech a nepředpokládalo, že by někdy později muselo o své vydobyté pozice bojovat s českým obyvatelstvem. „(...) *na boj o němčinu jako úřední řeč nikdo ani nepomyslí.*“¹⁷²

Své aktivity se spolky snažili všemožně propagovat, a to i prostřednictvím inzerátů v novinách či knihách věnovaných historii města.¹⁷³ Právě v tzv. prostonárodní knize věnované Českým Budějovicím od Wilibalda Böhma se objevují časté odkazy na činnost *Deutscher Böhmerwaldbundu*, což může poukazovat na úzké propojení autora s činností spolku, popř. finanční podporu ze spolkové pokladny. Ostatně v publikaci Emila Bayera o Českých Budějovicích a jejich okolí je explicitně zmíněno, že výtěžek z prodeje poputuje do spolkové pokladny *Deutscher Böhmerwaldbund*.¹⁷⁴ Nepředstavovalo by to výjimečnou situaci, neboť spolek se snažil v případě, kdy disponoval dostatečnými finančními prostředky, podporovat nejrozmanitější příspěvky svých členů, které by se vztahovaly k jihočeskému regionu a tím podporovali národní vědomí v rámci spolku a případně tak povzbudili další členy k podobné činnosti.¹⁷⁵ Cenily se často odborné články, prostřednictvím kterých spolek demonstroval vzdělanostní úroveň německého obyvatelstva a zároveň tím daný autor přispíval k osvětě členstva spolku. *Deutscher Böhmerwaldbund* navíc spolupracoval s několika vydavateli kalendářů, kteří pravidelně dodávali své produkty zdarma jednotlivým spolkovým skupinám jako podporu německé národní věci.¹⁷⁶ Šíření osvěty se věnovala také českobudějovická spolková skupina, jež v roce 1886 otevřela čítárnu, kterou mohli čtenáři především v zimních měsících hojně využívat.¹⁷⁷

Deutscher Böhmerwaldbund se angažoval i v proměně veřejného prostoru, ke které patřilo i symbolické vytyčování německého prostoru v Českých Budějovicích. Jako jeden z podobných aktů může být vnímáno odhalení pomníku císaře Josefa II., jehož vztyčení tento spolek zafinancoval. Ona událost byla zaznamenána i ze strany českého obyvatelstva a byla reflektována jako jistá provokace národnostního charakteru, jež měla rozdmýčovat vlnu nenávisti proti české straně. Předseda spolku byl vykreslován v této souvislosti jako „*nadšen*

¹⁷² Nationale Arbeitsstätten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887, s. 1.

¹⁷³ BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*. c. d., s.2.

¹⁷⁴ BAYER, Emil. *Budweis und seine nächste Umgebung*. Budweis: A. Gothmann, 1910. s.

¹⁷⁵ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 8-9.

¹⁷⁶ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 9. Jednalo se např. o nakladatele Lipperta či Schlinkerta.

¹⁷⁷ Tamtéž.

*jsa pro myšlenku německou, vzpružiti se domáhá a ku větší ještě činnosti povzbuzuje spolky německé (...).*¹⁷⁸

Toto období bylo v Českých Budějovicích, jak již bylo zmíněno, rovněž časem nárůstu počtu německých spolků, které vznikaly v hojném počtu převážně mezi léty 1879-1887 v důsledku „zvýšeného nacionálního boje“.¹⁷⁹ Charakteristické pro něj bylo zvýšené národní povědomí německého obyvatelstva, které se začalo aktivizovat, vytvářet nové německé spolky, popř. vyplňovalo svůj volný čas aktivitami již stávajících spolků. Ostatně, jak bylo uvedeno výše, se jedním z hlavních aktérů spolkové scény stává nový *Deutscher Böhmerwaldbund*. Snažil se působit jako spolek se strategií *catch-all* – přestože se specializoval ryze na příslušníky německé národnosti, snažil se množstvím a různými variacemi svých aktivit zachytit všechny segmenty německého obyvatelstva bez ohledu na jejich politickou orientaci.

Tuto činnost zdůrazňoval Josef Taschek slovy: „*Přejeme si přitáhnouti všechny vrstvy německého občanstva k velkému národnímu projektu.*“¹⁸⁰ Sjednocení Němců prostřednictvím spolkových aktivit mělo údajně přispět k zachování existence německé identity a německého obyvatelstva jako takového. Jednalo se však nejen o pronikání do všech vrstev společnosti, ale také do všemožných lokalit. Silnější byly také tendence programově propojit jednotlivé německé spolky a dospět tak ke kýžené jednotě německého obyvatelstva ve městě. Čím dříve daný člověk onu potřebu rozkryl, tím prozíravější údajně byl.¹⁸¹ Důležitá byla reglementace povinností, aby se od nich členové příliš neodchylovali a aby zásadně v tomto národnostním boji nepochybili. Proto byla postupně spolkem vydávána přesná nařízení a postupy pro jednotlivé spolkové skupiny.¹⁸² Pokud spolkové skupiny tato opatření soustavně nedodržovaly, byly vystaveny sankci, že jejich požadavky nebyly dále brány v potaz.

4. 3 Spolky a školství

Spolky podporovaly podobně jako různé soukromé osoby rozvoj německého školství a přispívaly finančně na nákup nových knih do školních knihoven, na studium německých

¹⁷⁸ ŠTVRTNÍK, Adolf, *Paměti královského a horního města Č. Budějovic*, c. d., s. 111.

¹⁷⁹ Nationale Arbeitsstätten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887. s. 1.

¹⁸⁰ Tento citát uvádí Jeremy King ve své knize, ovšem vůbec necituje zdroj, ze kterého pochází, pouze letopočet, který se shoduje s rokem vzniku *Deutscher Böhmerwaldbundu*. Viz KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*, c. d., s. 48.

¹⁸¹ Nationale Arbeitsstätten. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887, s. 1.

¹⁸² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č. 74, kart. č. 1, f. 13 a SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č. 75, kart. č. 1, f. 8.

studentů atp.¹⁸³ V této agendě spolupracoval *Deutscher Böhmerwaldbund* s *Der deutscher Schulverein* a přimlouval se za to, aby byla německým učitelům zvýšena mzda.¹⁸⁴ Spolkové skupiny měly sloužit jako jakási kontrola národního povědomí, protože správně měly dohlížet na dodržování povinné školní docházky, v případě problémů efektivně zapůsobit tak, aby se docházka žáků opět zvýšila, a disciplíny ve školních lavicích. Jistou analogii je možné vysledovat i u českého obyvatelstva, kde pro změnu tuto funkci tzv. dohlížitelů zastávalo českobudějovické duchovenstvo. Bylo nutné kvůli národnostnímu potýkání s českým obyvatelstvem udržovat své pozice a starat se o výchovu budoucí generace. V Českých Budějovicích se snažila česká strana kontrolovat německým vzdělávacím institucím zakládáním své ryze české paralelní vzdělávací struktury. Představitelé spolku zneklidňovalo mimo jiné, že jsou tyto české školy hojně navštěvované místními dětmi české národnosti i to, že se úspěšně etablovala nová česká obecná škola.

„Česká reálka se rozrostla opět o jednu třídu.“¹⁸⁵ V některých chvílích působili Němci téměř jako vystrašení pozorovatelé, kterým neunikla sebemenší aktivita z české strany, což je patrné i na výše zmíněném citátu. Z důvodu možného ohrožení svých pozic zde tedy německé spolky působily jako jistý garant starých pořádků.¹⁸⁶ Předmětem stížnosti na příkoří ze strany Čechů bylo mimo jiné neschválení prázdninového hospodářského kurzu pro německé učitele, což bylo vnímáno jako snaha zamezit jakékoliv komparativní výhodě, které by němečtí kantoři mohli požívat oproti svým českým kolegům. Na tomto příkladu se ukazuje postupné pronikání českého obyvatelstva do významných politických pozic, které tak mohlo případně zablokovat některé podněty z německé strany. Další překážkou pro fungování německého školství bylo odvolání německých školských inspektorů, které bylo vnímáno jako příkoří.

Nejednalo se o jediný příklad zasahování do školské agendy. Spolek se zaměřoval i na vytváření tzv. pokračovacích škol, a tak se snažil dále vzdělávat německou populaci nejen v Českých Budějovicích jako takových, ale pokud možno v celém jihočeském regionu. Opět zde měl zafungovat příklad spolkových skupin, které s touto myšlenkou přišly jako první a měly sloužit za vzor hodný napodoby pro další skupiny.¹⁸⁷ Ostatně tyto školy obdržely od vedení nejrůznější podklady pro svojí vzdělávací činnost. Spolek navíc čile spolupracoval s *Deutscher Schulverein* ve Vídni či organizoval různé slavnosti na školách. Významně přispěl i ke vzniku školského

¹⁸³ Deutsche Ackerbauschule in Budweis. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 26, 20. 5. 1887, s. 3.

¹⁸⁴ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 9.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

konventu, jakéhosi internátu pro německé studenty, právě v Českých Budějovicích, jenž postupně rozšiřoval své kapacity. *Deutscher Böhmerwaldbund* sháněl prostředky na fungování německých škol i přes ministerstvo školství nebo Českobudějovickou obchodní a živnostenskou komoru.¹⁸⁸ Krom toho přispíval finančně na výlety německých škol na Šumavu.

4.4. *Deutscher Böhmerwaldbund a jeho pronikání do agendy jiných spolků*

Deutscher Böhmerwaldbund se podobně jako *Deutsche Liedetafel* zaměřoval v rámci spolkových skupin i na rozvoj pěveckých schopností svých členů.¹⁸⁹ Na rozdíl od zmiňovaného pěveckého sboru ale zpěv nebyl primární náplní, která by se významněji odrážela ve spolkových stanovách, ale pouze jednou z mnoha činností, která svědčila o jakési koncepci *catch-all* politiky spolku ve snaze co možná nejefektivněji sjednotit německé obyvatelstvo. Spolek se proto participoval na pěveckých slavnostech, které skýtaly prostor pro navazování komunikace právě mezi Němci napříč územím Předlitavska. Velké setkání pěveckých spolků v Českých Budějovicích „*přispělo významně k oživení národního vědomí v Budějovicích.*“¹⁹⁰ Podobné události byly příležitostí, jak demonstrovat sílu německého obyvatelstva v Českých Budějovicích a poukázat na to, že „*chvástavé čeští muže být velice malé.*“¹⁹¹

Spolek se angažoval i v tělovýchovných aktivitách. Již při zakládání spolku rozvinul českobudějovický učitel tělovýchovy Straube myšlenku, že by *Deutscher Böhmerwaldbund* měl založit vlastní spolkovou tělovýchovnou župu. K této představě se spolek vrátil v roce 1887, kdy s tímto návrhem obeslal všechny spolkové skupiny, aby se vyjádřily, zda s daným návrhem souhlasí. Dalším polem, kde se *Deutscher Böhmerwaldbund* angažoval, bylo pojišťování svých členů pro případ požárů v jihočeském regionu, přičemž spolek jej plánoval navázat na činnost okresních pojišťoven proti nebezpečí požáru.

Deutscher Böhmerwaldbund nebyl ani jediným spolkem, který byl činný v oblasti zemědělství. *Budweiser landwirtschaftlicher Verein* spolupracoval s vyučujícími na českobudějovické rolnické škole a pořádal osvětové přednášky týkající se zemědělských témat ve městě a jeho okolí.¹⁹² Na rozdíl od *Deutscher Böhmerwaldbund* se ale zaměřoval na problémy s orbou, ale ne na existenční problémy rolníků. *Deutscher Böhmerwaldbund* totiž nakupoval pro své venkovské členy prostřednictvím *Centralverband* dobytek nebo přispěl k rychlému zásahu

¹⁸⁸ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

¹⁸⁹ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 9.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 11.

zemědělské rady v této záležitosti.¹⁹³ Na zmiňovaném příkladu se ukazuje snaha spolku vykonávat nátlakové mechanismy na rovinu státní správy, aby v daném případě zasáhla. Podobné akce pomáhaly legitimizovat existenci spolku a jeho aktivity v oči jeho členů.

4.5. Deutscher Böhmerwaldbund a České Budějovice

Postavení Českých Budějovic v rámci spolku bylo poměrně specifické. Spolek reflektoval, že situace ve městě byla národnostně vyhraněnější než v pošumavských oblastech. Českobudějovické německé obyvatelstvo potřebovalo ze strany spolku ochranu před ztrátou svých pozic, která byla ohrožena přílivem Čechů z jihočeského venkova. Naději na zlepšení představovali právě Němci z pošumavských oblastí nebo z Horních a Dolních Rakous, kteří prostřednictvím spolkové struktury mohli nabídnout českobudějovickým Němcům pomocnou ruku před vzrůstajícím vlivem Čechů v Českých Budějovicích.

Panovala zde obava, že české obyvatelstvo pronikne do jednotlivých segmentů městského života a ovládne ho. Jako odstrašující příklad spolku posloužil Liberec se signifikantním podílem německého obyvatelstva, kde řemeslníci mistři přijímali za tovaryše většinou Čechy, takže Němci ztratili své pozice v řemeslné výrobě.¹⁹⁴ Akcentováno přitom bylo individuální přičinění, především ze strany rodičů, kteří měli vliv na budoucnost svých potomků a tamního německého obyvatelstva. Němečtí rodiče byl i vnímáni jako ten nejrizikovější faktor, neboť si stěžovali na nesnáze řemeslnického učení častěji než jejich potomci, kteří jej skutečně absolvovali. Důležitá v tomto ohledu byla role školství a jeho význam pro zachování řemesla v německých rukou. Zároveň skrze řemeslo byla pěstována samostatnost jedinců a také jejich nezávislost na českém obyvatelstvu, aby se z nich později nestali pouze námezdní pracující bez naděje na zlepšení svých vyhlídek.¹⁹⁵ Spolek se pasoval do i role zprostředkovatele práce nebo vzdělání pro své členy. Vyhledával vhodné tovaryše pro řemeslo a tím se snažil uchovat živnost německých mistrů. Krom toho se snažil finančně odměňovat žáky na průmyslových školách.¹⁹⁶ Poptávku po tovaryších se mu ale zdaleka nedařilo plně pokrýt.

V Českých Budějovicích se spolková skupina snažila aktivně vyhledávat německé služebnictvo do německých rodin, aby tak bylo zabráněno možnému negativnímu českému vlivu na německé

¹⁹³ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 11.

¹⁹⁴ Spolek později navázal i spolupráci se spořitelny a záložnami, aby mohly poskytovat finanční prostředky německým řemeslníkům a živnostníkům obzvlášť ve venkovských oblastech. Viz SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 11.

¹⁹⁵ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

¹⁹⁶ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 11.

děti.¹⁹⁷ V rámci spolku tedy byly pořádány nejrůznější přednášky k této problematice, jejichž cílem bylo zabránit nabírání českých pomocných sil a dešifrovat, co by se bývalo mohlo stát, kdyby podobný krok učinili a přijali do svých služeb jedince české národnosti.

4. 6. Působení spolku *Schlaraffia* v Českých Budějovicích

Schlaraffia představovala kapitolu sama pro sebe.¹⁹⁸ Jednalo se o recesistický spolek, který si utvořil vlastní svět imaginací. Místem jeho působení nebyly pouze České Budějovice jako u jiných spolků, ale celá habsburská monarchie. Odkaz na jejich široké zacílení se objevuje i v samotné kronice spolku, kdy byla *Schlaraffia* popisována jako *celosvětové bratrstvo*.¹⁹⁹ Českobudějovická odbočka vznikla v roce 1882 ve vinárně v Hroznově ulici a spadalo pod ní pár desítek členů. Zakladatelem spolku byl Skopitschek ze Soproně, který se označoval za českého Mozarta.²⁰⁰ Členové si na základě pražského vzoru vytvořili vlastní smyšlené geografické členění, před svá jména si připisovali rytířské tituly a měli i spolkový erb. *Schlaraffia* se věnovala mj. pěvecké činnosti a pořádala i kulturní akce. Její způsob datování byl také velice specifický, neboť od skutečného letopočtu členové odečetli 300 let. Po této početní operaci vyšel tzv. rok výra (*Uhujahr*). Výr zastával v symbolice spolku významnou funkci, o čemž svědčí i nahrazení formulace *nejsrdečnější dík* slovním spojením *nejvýrovatější dík*.²⁰¹

Pro pojmenování Českých Budějovic používali jejich latinský název *Budovicia* a město považovali za osobitou říši.²⁰² Spolek deklaroval, že nemá svou historii, protože se vedení podařilo vytrousit téměř všech padesát protokolů ze spolkových schůzí. Disponoval pouze kolektivní pamětí, která se šířila skrze ústní předávání. Spolek měl představovat přátelské prostředí pro své členy a zároveň „*byl pokladem německé věrnosti*“.²⁰³ Přestože byl tedy spolek umístěn do částečně smyšleného prostoru založeném na latinském pojmenování Českých Budějovic, stejně se odvolával k německému obyvatelstvu a existujícím národnostním konstelacím.

¹⁹⁷ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

¹⁹⁸ Jeho působení v širším kontextu se věnovala i obhájená diplomová práce na Jihočeské univerzitě. Viz HLAVNIČKOVÁ, Kateřina. *Když se psalo Anno Uhu*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.

¹⁹⁹ SOkA ČB, fond: Šlarafie České Budějovice (1882 - 1939), neinventarizovaný, kniha č. 1, *Die Chronik des Budweiser Vereines Allschlaraffia Budovicia mit Foto des Vereinsgründers Skopitschek*. s. 6 nečíslované části kroniky.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 2, strana je rovněž nečíslovaná.

²⁰¹ Tamtéž, s. 6.

²⁰² Tamtéž, s. 5.

²⁰³ Tamtéž, s. 11.

Spolek byl totiž mj. propojen s fungováním *Geselligkeitsverein* a pro své porady využíval zdarma jejich spolkové prostory, které se nacházely v Německém domě.²⁰⁴ *Schlaraffia* zapůjčené prostory nazývala vznešeně svým hradem. Tuto možnost spolku nabídl sám předseda *Geselligkeitsverein* Hruza, který působil i jako dirigent *České eskomptní banky* (Böhmische Eskomptebank) a rovněž se angažoval v schlaraffistickém hnutí. *Geselligkeitsverein* této situace využil k tomu, aby získal nové členy. Proto podmínkou bezplatné zápůjčky bylo, že každý člen nové odbočky se musel zároveň stát i členem *Geselligkeitsverein*.²⁰⁵

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 13.

5. Vstup do nového století (1903-1914)

5.1 Změny v českobudějovickém politickém životě

Jedná se o poslední sledovanou periodu, pro kterou je klíčový zlom kolem roku 1903, kdy byl zvolen starostou Josef Taschek. Tímto momentem došlo k širšímu provázání vrcholné městské politiky v Českých Budějovicích a spolkového života, neboť Taschek byl čestným členem v mnoha německých spolcích. Přestože byl starostou města, zůstával nadále i předsedou *Deutscher Böhmerwaldbundu*. V analogickém čase se objevovaly i návrhy na rozsáhlé přejmenovávání českobudějovických ulic.²⁰⁶ Tento symbolický národnostní zápas o veřejný prostor a jeho redefinici probíhal např. i v Praze, kde se však řešilo dvojjazyčné pojmenování ulic.²⁰⁷ Jednalo se prakticky o poslední období, kdy byl v čele města německý starosta. Podle sčítání obyvatelstva v roce 1900 žilo ve městě 14 703 Němců oproti 22 450 obyvatelům české národnosti.²⁰⁸

Výhra německých politiků v oddalovaných municipálních volbách v roce 1903 byla ale poněkud hořká a poznamenána mnohými politickými skandály. Josef Taschek a jeho *Německá pokroková strana* totiž skrze nejružnější subjekty platila daně mnohým potenciálním německým voličům, aby se dostali do třetí kurie a dopomohli tak v jejich úspěchu ve volbách. Členové strany se obávali vítězství českých politických představitelů, tak doslova dělali možné a nemožné kroky. Paradoxně tak „udělili“ volební právo mnohým občanům německé národnosti, kteří by jinak volit nemohli, avšak právě proto, že se jednalo pouze o jejich potenciální voliče.²⁰⁹ Větší obavy vzbuzovalo uzákonění všeobecného volebního práva v roce 1907, které umožňovalo volit prakticky jakýkoliv muž starší 24 let, pokud tedy nebyl vojákem, nepobíral chudinskou podporu apod.²¹⁰

²⁰⁶ KOVÁŘ, Daniel a KOBLASA, Pavel. *Ulicemi města Českých Budějovic: názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*. 2., dopl. a přeprac. vyd. České Budějovice: Veduta, 2005. s. 28-29. Městský výbor společně s historikem Huyerem vypracoval návrh na nová pojmenování českobudějovických ulic. Byl zde patrný politický vliv, neboť se do nových jmen promítla jména bývalých německých českobudějovických starostů. Jedna z ulic, dnešní Dukelská, dostala své jméno po ještě úřadujícím starostovi Josefu Taschkovi.

²⁰⁷ Viz COHEN, Gary B. *Němci v Praze 1861-1914*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000.

²⁰⁸ BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*. c. d., s. 6.

²⁰⁹ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. c. d., s.117-118.

²¹⁰ Viz ADAMOVIČ, Karolína et al. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Stát*. Vydání první. Praha: Paseka, 2015. s. 306.

Němečtí představitelé a německý tisk se ve svých argumentacích vždy stavěli do role neoblomných vykonavatelů práva. Často zdůrazňovali dřívější nepokoje ve městě,²¹¹ při kterých byly ničeny výlohy a okna příslušníků německé národnosti. Vzhledem k tomu, že představitelé místní *Národní strany* v čele se Zátkou se od těchto událostí výrazně nedistancovali a August Zátka stále setrval ve svém postoji *netýkavky nedůtklivé*,²¹² konstatovaly *Budweiser Zeitung*, že daná skutečnost vrhala stín na praktiky a fungování české lokální politiky. Drancování se totiž netýkalo pouze německých domů, domu Josefa Taschka, ale i židovských obchodníků, kterým bylo vyčítáno, že se v municipálních volbách přiklonili na německou stranu. Krom toho si němečtí političtí představitelé stěžovali na osobní útoky ze strany lidí blízkých Augustu Zátkovi formulovaných skrze české tiskoviny, které obvykle užívali namísto klasické věcné kritiky a argumentace. Situace Němců byla charakterizována jako neutěšená, defenzivní a plná příkoří či nepodložených stížností ze strany českého obyvatelstva.²¹³ Jednalo se např. o snahy o odvolání některých úředníků, kteří plyně neovládali oba jazyky. Zvyšování vlivu českého obyvatelstva měla být učiněna přítrž, aby „*české stromy nerostly až do nebe*.“²¹⁴ Jako symbol neohrožené budoucnosti např. zapůsobily členky *Turnverein*, které se na silvestrovské oslavě objevily ozbrojené v převlečení za Amazonky. Pro německý tisk to byl jakýsi důkaz toho, že nemusí „*míti starost o budoucnost*.“²¹⁵

Českobudějovickou politickou scénou zahýbala v této době i tzv. *párková aféra* v roce 1905. Josef Taschek nechal připravit na radnici teplé párky a pivo pro hlídkující české vojáky pražského 28. pluku, kteří se snažili zachovat klid při demonstracích za prosazení všeobecného volebního práva.²¹⁶ Ti však podobné pohoštění odmítli na rozdíl od 91. pluku, který hlídkoval na náměstí předcházející večer, tj. 7. listopadu.²¹⁷ Německý tisk si stěžoval, že zmiňované protesty brzy získaly protiněmecký náboj a téma nastolení všeobecného volebního práva či prosazování pokroku²¹⁸ bylo pouze zástěrkou pro rozpoutání nenávisti vůči německému obecnímu zastupitelstvu v Českých Budějovicích, především pak starostovi Josefu Taschkovi.²¹⁹ Inkriminované protesty se kombinovaly i s demonstrací pracujících, kdy

²¹¹ Nepokoje proběhly v lednu 1898, kdy byly vyhlášeny výsledky voleb do třetího sboru. Viz KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. c. d., s. 98-99.

²¹² Zum Kampf um Budweis. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 04.01.1905. s. 2.

²¹³ Zur Beamtentschechisierung in Budweis. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 5.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Sylvesterfeier des Deutschen Turnvereins. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 43, 01.01.1904. s. 8.

²¹⁶ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/afery>, 20.7. 2018, 11:24.

²¹⁷ KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. c. d., s. 126.

²¹⁸ Unter falscher Flagge. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 11.11.1905. s. 1.

²¹⁹ Wahldemonstrationen und deutschfeindliche Hetzereien, In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 08.11.1905. s. 5.

účastníci vykřikovali hesla jako „*Pryč s Taschkem!*“²²⁰ Kvůli těmto událostem byla vydána starostou speciální policejní opatření, která nařizovala zavírat dveře a obchody již v půl osmé apod., jinak se dotyčný či dotyčná vystavoval možnosti trestního postihu.²²¹

5.2 Proměny ve strukturách spolků

V pozdějších letech navázal *Deutscher Böhmerwaldbund* spolupráci se spolkem *Bund der Deutschen in Böhmen*, na čemž lze demonstrovat čím dál větší provázanost s německými spolky mimo oblast regionu. Ve vedení *Deutscher Böhmerwaldbund* se začali objevovat lidé s bydlištěm mimo oblast jižních Čech, např. poslanec zemského sněmu Johann Kiemann.²²² Nechyběly postavy, které sice disponovaly bydlištěm v jižních Čechách, ale působily v nejvyšších státních strukturách. Jednalo se např. o Friedricha Nitscheho, jenž byl poslancem Říšské rady. Provázání struktury s politickými postavami u *Deutscher Böhmerwaldbund* bylo ještě silnější než v případě *Deutsche Liedertafel* vzhledem k postavě Josefa Taschka ve vedení spolku, popř. zvolení úřadujícího starosty Josefa Kneissla do dozorčí rady na valném shromáždění v Horní Plané v roce 1903.²²³ Do vedení spolku navíc pronikaly i političtí činní představitelé z jiných obcí než byly České Budějovice. Jednalo se kupř. o Johanna Zdiarského, který byl v roce 1904 starostou Prachatic.²²⁴ Zajímavé je, že mnohdy členové na kandidátce neuváděli svou politickou činnost. Josef Taschek v roce 1906 při své kandidatuře do vedení *Deutscher Böhmerwaldbund* udával pouze, že je obchodníkem.²²⁵

Zaměření spolku se navíc stále více orientovalo na podporování turistiky,²²⁶ což symbolizovalo poznávání německých oblastí a pěstování lásky k vlasti a mělo zvyšovat německé povědomí v rámci dané komunity. Krom toho se členové spolku věnovali i sázení ovocných stromků. Nemuselo se však vždy jednat o pouhé sázení ovocných stromů, ale i o tzv. symbolické akty nacionálního rázu, kdy členové spolku sázeli ve veřejném prostoru duby jako symbol německví a německého národního povědomí.

²²⁰ Arbeiter-Demonstration auf dem Budweiser Rinplatze. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 08.11.1905. s. 5.

²²¹ Polizeil.Verordnung. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 08.11.1905. s. 9.

²²² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 203.

²²³ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 78.

²²⁴ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 87.

²²⁵ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 148.

²²⁶ Spolek měl dokonce speciální turistickou spolkovou skupinu s názvem *Leitersteiner*, viz Hauptversammlung der touristischen Bundesgruppe des Deutschen Böhmerwaldbundes „Leitersteiner“. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 53, 16.01.1914. s. 3.

Důležité bylo i pěstování sportu, jako symbolu utužování kolektivního povědomí, prostřednictvím spolkových událostí byly budována i kolektivní paměť a forma vzpomínání na určité dějinné události, tj. způsob, jakými byly připomínány. Současně ale byly produkovány nové vzpomínky připomínající nedávné události se spolkovým kolektivem. Pěstování a utužování národního povědomí se dělo skrze rituál zpívání německých písní, které povzbuzovaly národní kolektivitu. Spolek se zaměřoval i na rozšiřování myšlenek hospodářského nacionalismu na způsob českého hesla „*svůj k svému*“.²²⁷

Členové spolku si představovali, že jejich koncepce hospodářského rozvoje německého obyvatelstva bude napodobována i v jiných oblastech, což se objevovalo již v zápisech z valného shromáždění v roce 1887.²²⁸ Spolková základna byla již od 80. let 19. století propojena s význačnými představiteli německého hospodářství v Českých Budějovicích a tyto tendence se na začátku 20. století stále více prohlubovaly. Jednalo se např. o členství rodiny Hardtmuth, vlastníci světoznámou tužkárnu, v rámci *Deutscher Böhmerwaldbund*. Krom toho zde byla přítomna provázanost s jinými ryze hospodářsky orientovanými spolky, kupř. s *der Deutsche landwirtschaftliche Centralverband* (Německý hospodářský centrální svaz) nebo později s *der Deutsche Gewerbebund* (Německý živnostenský spolek) aj. V Českých Budějovicích působil rovněž hospodářsky zaměřený *Kaufmännischer Verein*, který své plesy pořádal podobně jako jiné spolky v etablovaném Německém domě.²²⁹

Němečtí podnikatelé pronikali ale také v pozici čestných členů i do spolků, které měly k hospodářským tématům velice daleko. Obchodníci německé národnosti se mohli rovněž prezentovat v denním tisku nebo v nejrůznějších publikacích věnovaných historii a geografii města, aby přilákali pozornost německého obyvatelstva v Českých Budějovicích. Této možnost využila i rodina Taschkových, která pravidelně propagovala svoje výrobky, kupř. prostředky na hubení štěnic, v německých novinách.²³⁰ Nejednalo se o žádný nový trend, jak ostatně bylo již v osmdesátých letech 19. století ve spolkových dokumentech proklamováno, nebylo možné úplně oddělovat problematiku hospodářskou od té národnosti.²³¹ *Deutscher Böhmerwaldbund* právě poukazoval na tíživost podmínek německých obchodníků a drobných podnikatelů, kteří

²²⁷ JANČÍK, Drahomír, ed. a KUBŮ, Eduard, ed. *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011.

²²⁸ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 7.

²²⁹ Faschingskalender. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 04.01.1905. s. 6.

²³⁰ Lüftiger's Wanzentöter. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1905. s. 21. Podobným případem byla i rodina Stegmannových, která inzerovala nabídku na plynové a vodovodní instalatérské práce. Viz *Budweiser Zeitung*, roč. 43, 01.01.1904. s. 16. Jedná se o reklamní stranu.

²³¹ SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

byli často odkázáni na své německé zákaznictvo. Jeho podpora byla důležitá i pro české malé podnikatele kvůli odbytu jejich zboží, kteří přes jejich afinitu k české národnosti a působení českého nacionalismu ve městě, rovněž vyvěšovali vlajky při slavnostních příležitostech, jako např. během pěveckých slavností v Českých Budějovicích.²³² Některé německé spolky začleňovaly do svých poutí i návštěvu spřátelených fabrikantů. Jedním z příkladů může být výletní pout' *Turnverein* do Českého Krumlova, kde jeho členové navštívili papírny firmy *Spiro's Söhne*.²³³

Podobně jako pronikala činnost *Deutscher Böhmerwaldbund* i do dalších oblastí jižních Čech, tak bylo fungování *Deutsche Liedertafel* napojeno na jižní župu pěveckého svazu v Čechách. Sbor se podílel na nejrůznějších župních akcích, o čemž svědčí např. účast na župních pěveckých slavnostech v roce 1913, které se konaly v Českém Krumlově. Dále pravidelně vysílal své delegáty na pravidelná župní shromáždění.²³⁴ Na tomto příkladu se ukazuje širší trend patrný nejvíce v posledním sledovaném období, objevující se ale v náznacích již v 90. letech 19. století, kdy se spolky začleňovaly do širších spolkových organizačních rámců a stále hojněji se agitovalo pro to, aby spolky, které stále ještě zůstávaly mimo župní strukturu, „byly pohnuty ke vstupu.“²³⁵ Tím měly údajně přispět k povznesení pěvecké činnosti v župě a mělo se konečně dospět ke sjednocení všech pěvecky činných osob německé národnosti a podpořit tak německou národní věc.²³⁶ Organizace v rámci župní struktury zároveň umožňovala koordinovat pronikání a utužování národního povědomí v rámci jednotlivých spolků.

Vnitřní politika spolku se promítala i do aktivit, korespondence s dalšími spolky a souboru písní, který členové a členky sboru zpívali. Jedná se totiž o období, kdy se v dopisech hudebních spolků v Českých Budějovicích objevují nacionálně podbarvené formulace, např. „s věrným německým pěveckým pozdravením“.²³⁷ Zásluhy přínosu *Deutsche Liedertafel* k utužování německého národního povědomí byly zdůrazňovány i při bilancování jejích aktivit v německém tisku.²³⁸ Tato činnost byla akcentována i tím, že záštitu nad organizací padesátiletého výročí její existence převzal sám německý starosta Josef Taschek. Zajímavou skutečností je, že na

²³² SOA Třeboň, fond: Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939, inv. č.75, kart. 1, f. 10.

²³³ Turnfahrt. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 49, 02.09.1910. s. 4.

²³⁴ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX. (německá), České Budějovice (1870–1939), kart. č. 1, I/3, *Verhandlung über am 22. November l.J. abgehaltene Gauleitungs-Sitzung des Gaus IX (Südgau)*, s. 3.

²³⁵ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX. (německá), České Budějovice (1870–1939), kart. č. 1, I/3, *Verehrlicher Männergesangsverein in Budweis*. Jak je zmíněno, materiál je sice z 90. let 19. století, ale je spíše charakteristický až pro poslední sledované období, proto jsem se rozhodla jej začlenit až do této kapitoly.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Fünfzigjähriges Gründungsfest der Deutschen Liedertafel, In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 4. V článku se doslova hovořilo o „národní práci“.

oslavě takto významného jubilea nefiguroval kupř. spřátelený spolek *Turnverein*, ale pouze nejrozmanitější hudební spolky.

V případě *Deutscher Böhmerwaldbund* pak byly vyzvedávány na stránkách německých novin zásluhy některých spolkových skupin, aby tak zapůsobily jako příklad na českobudějovickou skupinu, popř. na jiné německé spolky. Akcentováno bylo především aktivní získávání nových členů a také příslušné zachovávání spolkových stanov.²³⁹ Obecně vyzdvihování aktivit nejrůznějších německých spolků mělo podpořit sounáležitost německého obyvatelstva regionu a zároveň pozitivní informace o fungování jiných spolků mohly posloužit návodně ostatním spolkům při jejich organizaci a vzájemné komunikaci. Příklady takovýchto úspěchů navíc mohly aktivizovat německé spolky k dalším národním činnostem. Některé spolkové skupiny vyzývaly ostatní Němce k aktivizaci a účasti na spolkových aktivitách prostřednictvím tisku slovy „*Neb, Němcům může být pouze Němci pomozeno.*“²⁴⁰ Podobná hesla měla v jedinci vzbudit pocit sounáležitosti, že by neměl nechat jiné příslušníky německé národnosti bez pomoci. Zároveň sugerovala ve čtenáři dojem, že případná pomoc Němci by nikdy nemohla přijít z české strany, jež byla často spojována s negativními vlastnostmi, neupřímností a především neférovostí.

5.3 Představy komunity

V této době vycházely také rozličné publikace věnované historii města. Často se v nich objevovaly nejrůznější narážky na nepravost historické argumentace protistrany a snahy delegitimizovat její historický narativ. Emil Bayer ve své knize takto vyvracel některé české výklady původu slova Budějovice. Uváděl, že pochází ze jména Budivoje, a ne ze slovesa *buditi* a už v žádném případě ne z až prognostického výroku Přemysla Otakara II. „*bude jich více*“.²⁴¹ Uvědomování si velikosti skupiny ostatně sehrávalo důležitou roli v národním povědomí. Proměnu perspektivy lze vysledovat i na novinových článcích. „*Poslanec Dr. Herold, jehož působení v zemském výboru my Němci, jak známo, při každé příležitosti pociťujeme (...)*“ Autor článku se zde neodkazoval pouze na lokálně ohraničenou skupinu českobudějovických Němců, ale vztahoval se k širě definovanému německému společenství v Rakousku jako k vyšší entitě.²⁴²

²³⁹ Vom deutschen Böhmerwaldbund. In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 01.01.1903. s.3.

²⁴⁰ Hauptversammlung der Böhmerwaldbundesortsgruppe in Lodus. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 52, 11.01.1903. s. 3.

²⁴¹ BAYER, Emil. *Budweis und seine nächste Umgebung*. c. d., s. 5.

²⁴² Abg. Dr. Herold und die Verständigung. In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 01.01.1903. s. 2. Tomu nasvědčuje i novoroční bilancování v *Budweiser Zeitung*, kde se explicitně uvádí formulace „*my Němci v Rakousku*“.

Skrze spolky docházelo k vytváření jakési národnostní komunity, v jejímž rámci alespoň zdánlivě docházelo k vyrovnávání rozdílů. Tento prvek je nejvíce patrný pravděpodobně na fungování *Liedertafel* v prvním sledovaném období od roku 1861, kdy se spolek snažil konat nejrůznější akce na podporu strádajících. Fungování komunity bylo založeno na do jisté míry vzájemném přímém či nepřímém střetávání, buďto přímo na valných hromadách nebo prostřednictvím spolkových materiálů či potkávání některých členů patřících ke stejné komunitě. Zároveň je důležité, aby se mezi členy nenacházely diametrální rozdíly, které by mohly potenciálně rozrušit komunitní vazby mezi jednotlivými členy a vést k jejich vzájemnému odcizení.²⁴³ V tomto případě dochází k alespoň zdánlivému vyrovnávání rozdílů v tom, že důraz je dodáván nacionalismus jako určitému jednotícímu prvku. V jednotlivých členech spolku byl pěstován pocit sdíleného společenství, resp. *Gemeinschaft*.²⁴⁴

Podle Gellnera nacionalismus reaguje na trendy ve společnosti, ale zachovává si alespoň diskursivní rysy *Gemeinschaft*. Otázka je, do jaké míry skrze spolkový život a kultivace národního povědomí právě v těchto spolcích nepřispívá k tomu, že tato představa spolkové komunity je přetavena na celou společnost právě díky zakomponování nacionalismu, tzn., že představa *Gemeinschaft* je aplikována na *Gesellschaft*. Tento trend by bylo možné vysledovat právě v tomto třetím vymezeném období, kdy se hlavním představitelem města stala významná postava i z hlediska spolkového života a fungování českobudějovického německého školství.²⁴⁵ V tomto ohledu tedy docházelo k významnému zmiňovanému propojení německého spolkového života s veřejnou politickou činností, což rozšiřovalo i možnosti dopadu myšlenek na danou společnost. Němečtí političtí představitelé však nebyli provázáni úplně se všemi spolky, zaměřovali se spíše na působení těch, které měly v rámci města a regionu největší dopad.

Představa komunity a vzájemné pomoci narážela na národnostní bariéry. Josef Taschek se svou manželkou neomezovali svou činnost pouze na spolkové aktivity, ale např. u příležitosti své

formulovaná jako komentář českobudějovickou redakcí. Viz Zum Jahreswechsel. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 43, 01.01.1904. s. 1.

²⁴³ COHEN, Gerald. *Why not socialism?* Princeton University Press 2009. s. 65.

²⁴⁴ GELLNER, Ernest André. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. s. 44-45. Proto bylo při některých příležitostech akcentováno, že daná událost probíhala v rodinné atmosféře. Z tohoto hlediska se jednalo právě o snahu utužit kolektivitu německého obyvatelstva právě prostřednictvím společně prožívané události. Viz Fünfzigjähriges Gründungsfest der Deutschen Liedertafel, In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 4.

²⁴⁵ Vzhledem k tomu, že Josef Taschek byl předsedou Deutscher Böhmerwaldbund a zároveň i figuroval v čele Německého školského spolku. Viz KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848-1948*. c. d., s. 66.

stříbrné svatby provedli vinkulaci²⁴⁶ pěti státně garantovaných pětiprocentních dlužních úpisů železniční společnosti na městské zastupitelstvo.²⁴⁷ Pravidelné roční úroky měly být poskytovány přednostně na podporu chudých osob německé národnosti ve městě, což ukazuje na jistou národně motivovanou sociální politiku ze strany českobudějovických německých politických představitelů. Pokud se nenacházely ve městě žádné vyloženě chudé německé rodiny nebo vdovy v hmotné nouzi, byla předána tato finanční podpora jiným osobám německé národnosti, které disponovaly menším množstvím peněžních prostředků nebo měly svá bydliště mimo katastr Českých Budějovic. Z tohoto ohledu tedy nepřicházela v úvahu myšlenka na podporu nemajetných českých rodin.

V případě úmrtí manželů Taschkových měla o těchto prostředcích převedených na městské zastupitelstvo rozhodovat buďto českobudějovická skupina a v případě jejího rozpuštění vedení spolku *Deutscher Böhmerwaldbund*.²⁴⁸ Otázkou je, čím byl motivován krok, že práva posléze neměla logicky přejít přímo na městské zastupitelstvo. Může to být způsobeno obavou, že se do zastupitelstva dostali převážně čeští politici a mohli by tak využít finanční prostředky ve prospěch spíše českých rodin, případně toto rozhodnutí mohlo být dáno provázaností osoby Josefa Taschka právě s existencí *Deutscher Böhmerwaldbund*. V každém případě, i pokud by došlo k rozpuštění samotného *Deutscher Böhmerwaldbund* mělo toto jmenování zůstat v německých rukou a případně přejít na jiný českobudějovický německý spolek.

Podobně selektivní byla i pomoc ze strany německého obecního zastupitelstva, které se snažilo nabídnout nezaměstnaným občanům nová pracovní místa. Jednou z takových nabídek byla i možnost podílet se na stavbě nové nádražní budovy. V době tuhé zimy pak byla v místním Zrcadlovém neboli Grafitovém mlýně zřízena vyhřívaná místnost pro chudé a bez domova. Němečtí politici si tedy stěžovali, že se česká strana snaží proti nim poštvávat nezaměstnané.²⁴⁹ Tvrdili, že pro chudé občany dělají mnohé a že výdaje v této oblasti jsou v Českých Budějovicích vyšší než v jiných větších městech. Zároveň zde byl zmiňován plánovaný krok ke změně sociální podpory, která byla vykonávána často prostřednictvím spolků, což by bývalo poukazovalo na liberální směřování v politice a zároveň možnost, jak zbavit české spolky legitimizace při udělování jejich chudinské podpory. Poskytování podpory sirotkům se věnovala např. místní odbočka *Bund der Deutschen in Böhmen*, která věnovala výtěžek

²⁴⁶ Vinkulace v podstatě znamenala zamčení podílu a udělení dispozičního práva nějaké třetí osobě.

²⁴⁷ Josef und Maria Taschek-Armenstiftung. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 3.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 4.

²⁴⁹ Die Budweiser Stadtgemeinde für Arme und Arbeitlose. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 07.01.1905. s. 3.

z velikonočního koncertu právě na tyto účely.²⁵⁰ Krom toho spolek dával veřejně k dispozici knihy, kterých se zbavoval.

5. 4 Německý liberalismus v českobudějovické (spolkové) politice

Přestože němečtí liberálové kolem Josefa Taschka zdůrazňovali národnostní politickou linku a vztahovali se k německé českobudějovické komunitě, ve volbách se výrazně nevyhraňovali proti potenciálním židovským voličům na rozdíl od *Národní strany* zastoupené lokální postavou Augusta Zátky. „Byli liberální, ale potřebovali ochranu státu proti etnické neliberálnosti.“²⁵¹ Právě tuto Gellnerovu myšlenku by bylo možné aplikovat na německou politiku v Českých Budějovicích. Její představitelé se snažili akcentovat neférové praktiky ze strany českých politiků a vpašování daňových neplatičů na seznamy voličů, na druhou stranu se ale mnohdy dopouštěli mnohem závaznějších etických přehmatů, jak již bylo ostatně zdůrazněno výše.

Odkazovali se přitom na zákonné znění týkající se daňového rozdělení a správného provádění daňových obvodů před municipálními volbami v roce 1903.²⁵² Jednotlivé paragrafy byly rozepsány i v lednovém článku *Budweiser Zeitung*, stejně tak znění české reklamace vyloučených voličů a německé opačné stanovisko. Zároveň panovala z německé strany nedůvěra, zda daní jedinci skutečně zplnomocnili Zátku vyřízením stížnosti. Proto měl každý z nich absolvovat výslech, zda tento krok opravdu učinil. Zátka se vykazoval úředním vysvědčením, které mělo svědčit o tolerantní praxi výběru daní hlavním berním úřadem v Českých Budějovicích.²⁵³ Německý tisk se proto pasoval do role šířitele osvěty a ponaučení, který na svých stránkách káral nečisté předvolební praktiky před municipálními volbami.²⁵⁴

U Zátky je možno vysledovat podobnou spolkovou propojenost s politickou rovinou jako v případě Josefa Taschka na německé straně. Účastnil se totiž vzniku *Národní jednoty pošumavské* a některých českobudějovických spolků jako např. *Českého politického spolku*.²⁵⁵ Zatímco němečtí političtí představitelé se odvolávali v duchu liberalismu na racionální kroky politiky za utrakvistického starosty Klavíka, August Zátka z tohoto propojení udělal rodinné pouto, neboť si vzal za manželku jeho vnučku.

²⁵⁰ Die allgemeine Ortsgruppe des Bundes der Deutschen in Böhmen. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 53, 13.01.1914. s. 2. Místní pobočka spolku měla zhruba 341 členů.

²⁵¹ GELLNER, Ernest André. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*, c. d., s. 33.

²⁵² Die Wahlschwindeleien der Tschechen verunglückt. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 42, 02.01.1903. s. 1-2.

²⁵³ Die Wahlschwindeleien der Tschechen verunglückt. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 42, 02.01.1903. s. 2.

²⁵⁴ Die tschechischen Beschwerden gegen die Gemeinde-Wählerlisten. In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 01.01.1903. s. 4.

²⁵⁵ <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/zatka-august>, 18.7.2018, 19:02.

Právě ženy pronikaly stále častěji do spolkového života. Stávaly se buďto členkami smíšených nebo nově vznikajících ryze ženských spolků. V Českých Budějovicích fungoval mj. dlouhodobě *1. deutsche Frauen- und Mädchen-Verein*, který se zaměřoval na pořádání různých večírků, kupř. i vánočních.²⁵⁶ V roce 1905 oslavil již dvacáté výročí své existence.²⁵⁷ Jeho význam a spolupráci s ostatními českobudějovickými německými spolky lze ilustrovat na lednovém večírků roku 1903, kterého se účastnil Josef Taschek a zástupci dalších německých spolků²⁵⁸ a na večírek dvacátého výročí dorazil i místodržitelství rada Křikawa.²⁵⁹ Rodina Taschkových byla navázána i na *Damenverein*, kterému předsedala právě manželka starosty Marie Taschková. Tento spolek usiloval tehdy o zřízení dívčích škol v Českých Budějovicích.²⁶⁰

5.5 Německý dům a jiné lokality jako prostor střetávání německého obyvatelstva. Reklamní strategie německých hostinců a samotných spolků

Akce právě zmiňovaného spolku *1. deutsche Frauen- und Mädchen-Verein* podobně jako mnohých ostatních spolků se soustřeďovaly do Německého domu, který představoval nutné zázemí německého spolkového života. *Turnverein* zde měl dokonce svou tělocvičnu²⁶¹ a tradičně se v něm konaly třeba silvestrovské oslavy spolku,²⁶² při kterých mnohdy zájemci nesehnali žádná volná místa.²⁶³ U těchto oslav byla vyzvedávána jejich jednoduchost a prostota jako jakási německá ctnost. Účastnil se jich i člen rodiny bývalého starosty, průmyslník Josef Stegmann²⁶⁴, který zde měl na sklonku roku 1904 i uvítací proslov k hostům. Tento a další proslovy posléze měly zapůsobit na přítomné a snažily se je vybízet k většímu nasazení v národnostním potýkání na úrovni města.

V Německém domě kromě jiného sídlil tzv. německý hostinec jako jistý symbol německého hospodářského nacionalismu. Na druhou stranu v roce 1905 lze nalézt zmínku o tom, že se právě zde konal maškarní bál dělnického spolku *Budoucnost*. Přestože spolek disponoval

²⁵⁶ Der 1. deutsche Frauen- und Mädchen-Verein. In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 01.01.1903. s.3.

²⁵⁷ Zwanzigjährige Bestandsfeier. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 04.01.1905. s. 3.

²⁵⁸ Abendsunterhaltung des deutschen Frauen- und Mädchenvereines. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 52, 08.01.1903. s. 5.

²⁵⁹ Deutscher Frauen- und Mädchenverein. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 07.01.1905. s. 4.

²⁶⁰ Der Damenverein zur Errichtung von Mädchenschulen in Budweis. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 08.11.1905. s. 3.

²⁶¹ Deutsche Turnerschaft. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 9.

²⁶² Sylvesterabend des Deutschen Turnvereins. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 02.01.1905. s. 4.

²⁶³ Sylvesterfeier des Deutschen Turnvereins. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 43, 01.01.1904. s. 8.

²⁶⁴ Ten byl zároveň i císařským radou. Viz Deutscher Frauen- und Mädchenverein. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 07.01.1905. s. 4.

českým názvem, může povaha spolku poukazovat na jeho národnostně indiferentní charakter.²⁶⁵ Podobně se v německém tisku prezentovalo i další místo střetávání některých německých spolků, konkrétně hotel *U stříbrného zvonu*.²⁶⁶ Zajímavé je, že obě zařízení kladla důraz především na lokální původ čepovaného piva, přestože disponovala i pivem plzeňským. Hospodářský nacionalismus se neobjevoval pouze v souvislosti s propagací hostinských zařízení, která byla místy setkávání německých spolků, ale projevoval se i na reklamních produktech samotných spolků. *Deutscher Böhmerwaldbund* v roce 1906 prodával u hrstky českobudějovických distributorů své spolkové zápalky. Příslušníci německé národnosti mohly tak každým škrtnutím sirky symbolicky povzbudit národní zápal a přispět tak finančně i do spolkové pokladny.²⁶⁷

5.6 Hudební spolky

Kromě *Liedertafel* se vyskytoval ve městě i *Musikverein*, jehož působení bylo velice důležité pro fungování a rozvoj německého národního života v Českých Budějovicích.²⁶⁸ Spolek se účastnil všemožných národnostně podbarvených událostí a pomáhal tak utužovat národní povědomí u českobudějovického německého obyvatelstva. Podobnou příležitostí byla např. letní slavnost obraných svazů. Co se členské základny týče, byl ale spolek menší než *Liedertafel* a disponoval pouze 28 činnými členy a 145 přispěvateli.

V pěveckých aktivitách se angažovaly i jednotlivé spolkové skupiny *Deutscher Böhmerwaldbund*, které se objevovaly i na některých slavnostních událostech pořádaných tělovýchovným spolkem *Turnverein*.²⁶⁹ Pěvecké spolky navíc do svého repertoáru čím dál častěji začleňovaly německé nacionalistické písně s názvy jako „*Deutsches Freiheitslied*“²⁷⁰ apod. *Deutsche Liedertafel* navíc nazpívala píseň, která byla speciálně věnovaná tehdejšími starostovi Josefu Taschkovi. Této tezi nasvědčuje i skladba *Marsch der Deutschen in Budweis* (Marš Němců v Budějovicích), jenž složil učitel hudby působící v *Deutsche Liedertafel* Johann Zerbs a prezentoval jej na silvestrovském večírku spolku *Turnverein*.²⁷¹ Písně akcentující

²⁶⁵ Faschingskalender. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 04.01.1905. s. 6. Na druhou stranu bylo výjimečně možné najít kupř. v roce 1906 v německém tisku inzerát Živnostenské banky pro Čechy a Moravu. Viz Filiale der Živnostenská banka pro Čechy a Moravu (Gewerbebank für Böhmen und Mähren). In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 15. Nejednalo se však o tak hojný jev jako v 60. letech 19. století.

²⁶⁶ Viz *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 01.01.1903, s. 9. Jednalo se o reklamní stranu.

²⁶⁷ Deutsche Böhmerwald-Zündhölzchen. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 45, 14.04.1906. s. 7.

²⁶⁸ Hauptversammlung des deutschen Musikvereines. In: *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 08.01.1903. s. 4.

²⁶⁹ Sylvesterabend des Deutschen Turnvereins. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 44, 02.01.1905. s. 4.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Sylvesterfeier des Deutschen Turnvereins. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 43, 01.01.1904. s. 8.

němectví se objevovaly v této době i u jiných hudebně zaměřených spolků či spolkových skupin. Pěvecká skupina *Deutscher Böhmerwaldbund* nazpívala např. *Budweiser Volkslied*.²⁷²

Za ostatními jmenovanými spolky nezaostával ani místní *Erzherzog Rainer I. Militär-Veteranenverein*, který se i v této době angažoval v pořádání nejrůznějších kulturních akcí, na které zval význačné hosty podobně jako zmiňovaný *1. deutsche Frauen- und Mädchen-Verein*, kupř. místopředsedelského radu Hiebla.²⁷³ Právě na lednovém plese roku 1914 se ukazují pravidelné návštěvy některých významných městských figur. Samozřejmě byla účast Josefa Taschka jako starosty města, kromě něj se zde vyskytoval i Josef Stegmann a zástupci jiných českobudějovických německých spolků. Tato skutečnost naznačuje vzájemnou komunikaci mezi spolky a tendování ke sjednocení německého obyvatelstva ve městě, jak bylo zmíněno již v předcházející kapitole. Spolek disponoval i vlastní kapelou vedenou kapelníkem Pouzarem, se níž se prezentoval pravidelně na rozmanitých slavnostních příležitostech, což by poukazovalo na čím dál širší vymezení aktivit spolků v tomto předválečném období.

Roky 1911 a 1912 se nesly na hudební scéně ve znamení smutku, neboť zemřel vedoucí představitel jihočeské pěvecké župy Löwenhöfer,²⁷⁴ který odstoupil ze své funkce již v listopadu r. 1911. U příležitosti jeho úmrtí bylo zdůrazňováno, že se zasloužil o podporu a pěstování německé písně v rámci jihočeského regionu. Löwenhöfer totiž zároveň působil ve vedení českobudějovické *Deutsche Liedertafel*. Tělo zemřelého bylo převezeno z Merana do Českých Budějovic a členové pěvecké župy byli nabádáni k tomu, aby na tohoto významného představitel nezapomněli. Ostatně o vyzdvihování zásluh některých významných německých osob ve městě svědčí i skutečnost, že Löwenhöferovi bylo zasláno písemné poděkování za jeho aktivity přímo do Merana. Jeho pohřeb v lednu roku 1912 se stal manifestací pěveckého spolkového života v župě, což potvrzuje i vysoká účast smutečních hostů a zastoupení celého vedení pěvecké župy.²⁷⁵ Byla to i osoba, ke které se upínalo kolektivní vzpomínání pěstované spolkem, které bylo možno vysledovat i na prosincovém rokovaní pěvecké župy. Přítomní se na počest zesnulého zvedli se svých sedadel, aby uctili jeho památku.²⁷⁶

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Veteranenball. In: *Budweiser Zeitung*, roč. 53, 20.01.1914. s. 3.

²⁷⁴ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX (německá), České Budějovice (1870-1939), nezinventarizovaný, karton č. 1, fascikl: 8/12, *Tätigkeitsbericht des Gaues IX (Südgau) für das Jahr 1912*. s. 1.

²⁷⁵ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX (německá), České Budějovice (1870-1939), nezinventarizovaný, karton č. 1, fascikl: 8/12, *Tätigkeitsbericht des Gaues IX (Südgau) für das Jahr 1912*. s. 2.

²⁷⁶ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX (německá), České Budějovice (1870-1939), karton č. 1, fascikl: 8/12, *Verhandlungsschrift aufgenommen bei dem am 8. Dezember 1912 im deutschen Hause in Budweis stattgefundenen Goutage*. s. 2.

Jihočeská pěvecká župa se pravidelně podílela na koordinaci pěveckých a hudebních spolků na nejrozmanitějších událostech nejen v jihočeském regionu, ale i za hranicemi habsburské monarchie, kupř. v Norimberku. Měla na starosti i organizaci pěveckého programu na hořických pašijových hrách, kterých se účastnila jak *Deutsche Liedertafel*, tak budějovická skupina *Deutscher Böhmerwaldbund* nebo *der deutsche Volksgesangsverein* z Českých Budějovic, který mezi přítomnými hojně zastoupen.²⁷⁷ Pašijové hry byly rovněž propojeny s činností *Deutscher Böhmerwaldbund*, jak již bylo zmíněno výše, proto na nich nemohl chybět ani českobudějovický starosta Josef Taschek, který zde odhalil při této příležitosti pomník.²⁷⁸ Činnost Jihočeské pěvecké župy podobně jako *Deutscher Böhmerwaldbund* cílila na vytvoření co možná nejjednotnějšího zastoupení německého obyvatelstva. Na schůzích pěvecké župy dostávaly jednotlivé spolky prostor reprodukovat pozvánky na nejrůznější spolkové akce a přilákat na ně jiné členy župy. Tímto způsobem se pak spolky seznamovaly s jinými aktivitami v regionu, navazovaly užší kontakty a hostovaly na nejrozmanitějších spolkových slavnostech. Pěvecká skupina *Deutscher Böhmerwaldbund* mohla navíc inzerovat svůj pestrý spolkový program a získávat tak přívržence z pěveckých spolků. Na pravidelných schůzích se pak členské spolky Jihočeské pěvecké župy dozvídaly informace o doručených pozváních, které župa obdržela od svých spřátelených nepěveckých spolků.²⁷⁹

5.7 Před válkou

Bilancování roku 1913 se neneslo v příliš pozitivním duchu. V německých tiskovinách bylo zdůrazňováno, že v nejvyšší státní politice Říšské rady se toho moc nezměnilo a její fungování příliš neovlivnilo obyčejného člověka.²⁸⁰ Zde se objevuje opět jakýsi demokratický deficit, kdy občané pocítovali jisté odcizení od nejvyšších státních institucí, které z jejich pohledu nereagovaly na jejich potřeby tak, jako tamní německé spolky nebo místní němečtí politici. „*Máme za sebou rok plný událostí, těžký čas a v roce 1914 právě tak nebude naše cesta poseta růžemi.*“²⁸¹

²⁷⁷ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX (německá), České Budějovice (1870-1939), karton č. 1, fascikl: 8/12, *Tätigkeitsbericht des Gaues IX (Südgau) für das Jahr 1912*. s. 3.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ SOkA ČB, fond: Jihočeská pěvecká župa IX (německá), České Budějovice (1870-1939), karton č. 1, fascikl: 8/12, *Verhandlungsschrift aufgenommen bei dem am 8. Dezember 1912 im deutschen Hause in Budweis stattgefundenen Gautage*. s. 3.

²⁸⁰ An der Schwelle eines neuen Jahres, In: *Budweiser Zeitung*, roč. 53, 02.01.1914, s. 1.

²⁸¹ Tamtéž, s. 2.

Svou spolkovou činnost, jak jinak než na stránkách tiskovin, reflektoval i spolek *Der Landesverband der Buchdruckereibesitzer in Böhmen*. Ten, jak již název napovídá, působil na území celých Čech. Tiskaři si uvědomovali svou důležitou pozici v národnostním potýkání a zároveň se dožadovali podpory ze strany německého obyvatelstva. Přestože se členové spolku situovali do rámce národnostní politiky, cíle, kterých chtěli dosáhnout se této koncepci spíše vzdalovali. Spíše své požadavky vpassovali do leitmotivu německých zájmů. Šlo jim především o zvýšení mezd a dále o to, zda rozhodující slovo při obsahu a vydávání tiskovin má vždy daný majitel, který do chodu tiskárny investoval své peníze, nebo zdali by o tom měly rozhodovat spíše vnitřní organizační struktury dané tiskárny.²⁸²

²⁸² An die geehrte Kundschaft der Buchdruckereien, an die Industrie- n. Handelskreise sowie an die breite Oeffentlichkeit! In: *Budweiser Zeitung*, roč, 53, 09.01.1914. s. 3.

6. Závěr

Jak je patrné z předchozích stran, s rapidním rozvojem českého spolkového života v Českých Budějovicích, vytvářením nových paralelních struktur a s přílivem českého obyvatelstva z venkovských oblastí došlo k proměně postavení českobudějovických Němců. Německé obyvatelstvo mělo pocit, že ztrácí svoje postavení, zatímco menšiny v Rakousku-Uhersku ve stejnou dobu stoupaly v rámci sociální hierarchie čím dál více vzhůru a dařilo se jim úspěšněji skrze spolky a jejich činnost prosazovat svoje požadavky. Na potřebu německého obyvatelstva a pocitování demokratického deficitu se snažily reagovat právě německé spolky. V jejich interpretaci spolková politika reflektovala skutečné zájmy německého obyvatelstva a dokázala na ně reagovat rychleji než ústřední politické orgány habsburské monarchie.

Německé spolky deklarovaly ve svých stanovách, že se jedná o apolitická sdružení (kromě *der deutsche politische Verein*, který otevřeně hovořil o své činnosti jako politické a tvořil opozici *Českému politickému spolku*), přestože jejich personální propojení s lokálními politickými představiteli bylo velice úzké. Spolky tak fungovaly do určité míry jako prostředek k vytvoření pevné voličské základny a prostor pro prezentaci aktivit daného politického reprezentanta na veřejnosti. Vytvářely tak komunitu a prostor pro střetávání lidí z různých sociálních vrstev a snažily se tak překlenout příjmové rozdíly mezi nimi. Nejvýrazněji se tento trend objevuje po roce 1903, kdy se českobudějovickým starostou stal Josef Taschek. Tehdy došlo v jeho osobě k propojení spolkové a městské politiky. Krom toho definováním významů a priorit německví oproti českým významům přispívaly k vytváření antagonismů, a tak k vedení schmittovské symbolické občanské války o významy.

Německá strana se snažila skloubit liberalismus s nacionalismem. Českobudějovičtí němečtí liberálové vyzdvihovali kroky dřívějších utrakvistických politických představitelů, racionální rozhodování a kladli důraz na rozvoj města či dobrotu člověka. Česká strana se jako schmittovský nepřítel pro ně stala konkurentem a soupeřem v debatě ve snaze získat hegemonii nad určováním významů. Byla postavena do pozice myšlenkového radikalismu, který odporoval představám o racionálním rozvíjení společného dobra. Němečtí politici představitelé se v duchu liberalismu stavěli k roli státu nedůvěřivě a přikládali větší hodnotu společenským mechanismům, do kterých spadala i spolková činnost. Společnost, v tomto případě prostřednictvím spolků, mohla po boku německé politické reprezentace vystupovat jako další kontrola či regulace státu. Stát podle nich nepředstavoval dostatečnou ochranu pro

českobudějovické německé obyvatelstvo před vzrůstajícím vlivem českého nacionalismu. Kooperace spolků s německými představiteli tak představovala syntézu liberální politiky a nacionalismu v podobě prosazování zájmů německého obyvatelstva a figuru defenzivní pozice vůči vzrůstajícímu českému vlivu v ekonomické, politické či sociální oblasti. Radikalita českého nacionalismu se objevovala i ve stanovách některých českých spolků, kde např. deklarovaly, že raději nechají daný spolek rozpustit, než aby se jedním z jednacích jazyků stala němčina.²⁸³

V porovnání s mou dřívější bakalářskou prací, která se věnovala výzkumu německého obyvatelstva v oblasti dnešního Slovenska, se neobjevovaly v německých spolkových materiálech či periodikách přílišné primordiální odkazy na historicitu národa. Tento aspekt je výrazný spíše v dílech publikovaných v českém jazyce, což je patrné i na citovaných pasážích v předcházejících kapitolách. Německé historické publikace z tohoto období spíše oplývaly různými reklamami propagujícími německé živnostníky, průmyslníky nebo spolky.

Na činnosti spolků, především na Deutscher Böhmerwaldbund se ukazuje, že nelze plně oddělovat společenské dění ve městě a na venkově. Spolky se postupně snažily rozšiřovat svou působnost, komunikovat s jinými německými spolky apod., pořádaly nejrozmanitější výlety nebo poutě. Vytvářely tak síť kontaktů, která nezasahovala pouze na území Čech a Moravy, ale také do Horních a Dolních Rakous, do Německa a dalších oblastí. Neukazuje se tu tedy izolovanost města, spíše se zde vyjevuje snaha o co největší propojenost v rámci celku. Rozvinutější komunikace mezi velkým množstvím spolků vyžadovala koordinaci nějakou autoritou. Deutscher Böhmerwaldbund aspiroval na tuto pozici jakési zastřešující organizace nad jednotlivými německými spolky. V pozdějších letech se zde v částečně konkurenční pozici objevil *Bund der Deutschen in Böhmen*, který vytvořil tzv. místní spolkovou skupinu pro oblast jižních Čech.

Jak bylo zmíněno v teoretické části, komunita představuje jakousi utopickou vizi společenského a politického uspořádání. Každý spolek si částečně konstruoval podobné představy, projektoval je do svého fungování a pomocí dílčích činností se snažil přispět ke změně stávajících poměrů či rekonceptualizaci dílčích politik. Nejvíce je tato představa patrná na recesistickém spolku *Schlaraffia* s působností na území celé habsburské monarchie. Přes tuto skutečnost se i v případě tohoto spolku projevuje úzká provázanost s německým

²⁸³ Viz NA ČR, České místodržitelství Praha (1850 - 1920), manip. období (1884 – 1900), inv.č. 8946, kart. č. 4009, sign. 30/173/53, f. 2.

spolkovým životem v Českých Budějovicích, mj. i na členské provázanosti s *Geselligkeitsverein*.

Německé českobudějovické spolky rozhodně přispívaly k formování národní identity prostřednictvím svých spolkových struktur a utváření politického prostoru. Prostřednictvím působení politické moci, která se zrcadlila ve strukturách, spolkových aktivitách či agendě spolků, přispívaly k formování národní identity svých členů, ale i jiných participantů na nejrůznějších událostech. Ostatně bez působení politické moci by se rozpadla samotná spolková struktura. Politično totiž není přímo nadřazeno sociálnímu, ale splývá v jeden kompaktní celek.

Bibliografie

Primární literatura

- BAYER, Emil. *Budweis u. seine nächste Umgebung*. Budweis: A. Gothmann, 1910.
- BÖHM, Willibald a ZDIARSKY, Emmerich. *Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde*. Budweis: W. Böhm, 1904.
- ŠTVRTNÍK, Adolf. *Paměti královského a horního města Č. Budějovic*. Nákladem vlastním: České Budějovice 1891. s. 20.

Sekundární literatura

- ADAMOVÁ, Karolina et al. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Stát*. Vydání první. Praha: Paseka, 2015.
- ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008.
- ARENDDT, Hannah. *Vita activa, neboli, O činném životě*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002.
- BUTLER, Judith. *Psyche der Macht: das Subjekt der Unterwerfung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2001.
- COHEN, Gary B. *Němci v Praze 1861-1914*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000.
- COHEN, Gerald. *Why not socialism?* Princeton University Press 2009.
- CSÁKY, Moritz. *Das Gedächtnis der Städte: kulturelle Verflechtungen - Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien: Böhlau, 2010.
- DELANTY, Gerard. *Community*. 1st pub. London: Routledge, 2003.
- DURKHEIM, Émile. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004.
- FABINI, Pavel. *Spolupráce Národní strany s mladočechy v letech 1890-1907* [online]. 2012 [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/100633>. Vedoucí práce Vratislav Doubek.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality: I, Vůle k vědě*. Praha: Herrmann & synové, 1999.

- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000.
- GELLNER, Ernest André. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005
- HALL, Stuart. *Rassismus und kulturelle Identität*. Ausgewählte Schriften 2. Hamburg: Argument Verlag 2012.
- HLAVNIČKOVÁ, Kateřina. *Když se psalo Anno Uhui*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.
- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996.
- JANÁK, Jan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: SPN, 1989.
- JANČÍK, Drahomír, ed. a KUBŮ, Eduard, ed. *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011.
- KATZNELSON, Ira. *Marxism and the city*. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848-1948*. 2nd print., and 1st pbk. print. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2006.
- KOVÁŘ, Daniel a KOBLASA, Pavel. *Ulicemi města Českých Budějovic: názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*. 2., dopl. a přeprac. vyd. České Budějovice: Veduta, 2005.
- LACLAU, Ernesto. *New reflections on the revolution of our time*. London: Verso, 1990.
- LATOURE, Bruno, WEIBEL, Peter. *Making Things Public-Atmospheres of Democracy catalogue of the show at ZKM*. MIT Press, 2005.
- PAMMER, Michael (Hrsg), *Festschrift für Roman Sandgruber zum 60. Geburtstag*. Stuttgart 2007.
- PETERS, Anne, KOEHLIN, Lucy (ed.). *Non-state actors as standard setters*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- RADA, František. *Když se psalo c.k.: Ze života Českých Budějovic na počátku století*. 2. vyd. České Budějovice: Nakladatelství České Budějovice, 1966.
- RADA, František. *Když se psalo T.G.M.: České Budějovice v prvním desetiletí republiky*. 1. vyd. České Budějovice: Růže, 1970.

SCHMITT, Carl. *Pojem politična: text z r. 1932 s předmluvou a se třemi korolárii*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007.

SCHORSKE, Carl E. *Vídeň na přelomu století*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000.

STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa* [online]. 2015 [cit. 2018-07-28]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/140486>. Vedoucí práce Matěj Spurný.

STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. V Praze: Scriptorium, 2014.

STROM, Elizabeth A., ed. a MOLLENKOPF, John H., ed. *The urban politics reader*. London: Routledge, 2007.

TILLY, Charles a WOOD, Lesley J. *Social movements, 1768-2008*. 2nd ed. Boulder: Paradigm Publishers, ©2009.

Archivní fondy

SOkA České Budějovice

Archiv města České Budějovice (1296 - 1945)

Jihočeská pěvecká župa IX. (německá), České Budějovice (1870 - 1939)

Hudební spolek (německý), České Budějovice (1904 - 1914)

Mužský pěvecký spolek České Budějovice (1849 - 1938)

Pěvecký spolek (německý), České Budějovice (1856-1933), nezinventarizovaný

Pěvecký spolek německých tovaryšů České Budějovice (1862 - 1939)

Šlarafie České Budějovice (1882 - 1939)

SOA Třeboň

Německý pošumavský svaz České Budějovice 1884-1939

Policejní ředitelství (1936-1947) - presidiální spisy 1937-1947, II D - spolkové spisy

NA ČR Praha

České místodržitelství Praha (1850 - 1920)

Periodika

Anzeiger aus dem südlichen Böhmen: Zeitschrift für gemeinnütziges Interesse. Budweis: Gothmann, 1860-1872.

Budweiser Kreisblatt: unabhängiges politisches Organ für Südböhmen. Budweis: Felix Zdarssa, 1862-1914.

Budweiser Wochenblatt. Budweis: F. Zdarssa, 1860.

Budweiser Zeitung. Budweis: Gothmann, 1873-1914.

Pomůcky

Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vyd. České Budějovice: Nebe, 1998.

DOVALIL, Vít a ŠIMEČKOVÁ, Alena. *Čítanka lingvistických textů pro germanisty.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003.

Elektronické zdroje

<http://www.baset.cz/autori/daniel-kovar>

<http://encyklopedie.c-budejovice.cz>

<https://www.mtholyoke.edu/people/jeremy-king>

<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>

<https://www.sueddeutsche.de/kultur/nachruf-der-jahrhundertdenker-1.2648581>